

PETHŐ SÁNDOR

A MAGYAR
CAPITOLIUMON

A MAGYAR KIRÁLYESZME
A DUNA VÖLGYÉBEN

BUDAPEST + 1932
GELLÉRT KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

Copyright 1932 by
Gellért Könyvkiadó Vállalat Budapest
Minden jog fenntartva

Nem óhajtunk foglalkozni a legitimista-kérdésnek úgynevezett jogfolytonossági részével. Úgy véljük, hogy ezt a problémát eldöntötték, vagy kimerítették nálunknál illetve sebb közjogászok és alkotmánytörténészek. A legitimizmussal csak mint restaurációs politikával foglalkozunk, amikor megállapítjuk azt is, hogy óriási, eltékozolhatatlan és pótolhatatlan erők rejlenek abban a tényben, ha a közhatalom és az alkotmány senki által kétségbe nem vonható és semmiféle vita alá nem bocsátható jogi és erkölcsi konstrukciókon nyugszik. A jog érvénye a forradalmak, az anarchiák és a diktatúrák évadján mindig elhomályosodik, eleven ereje csorbul, hatóképessége vesztegel, vagy éppen visszafejlődik. Bármekkora jelentősége és úgynevezett jogformáló hatalma van az érvényesült erőnek, amelynek eredete kétes, homályos és vitás, mihelyt a dolgok és az események bizonyos egyensúlyba jutnak, a káosz tisztul és rendeződik, nyomban föléled az ősi jogrend Csipkerózsza tündére a maga tetszhalotti merevségéből.

Azt hisszük azonban, hogy a jog egymagában, a maga passzív szüzességében és méltóságában nem politikaformáló hatalom. Hogy azzá válhasson, szükséges, hogy kapcsolatba jusson a tényekkel és az érdekekkel, amelyek gyakran nem tekinthetnek vissza olyan előkelő családfára, mint a jogfolytonosság, helyzetalkító erejük azonban dinamikus, kétségtelen és sokszor ellenállhatatlan, következésképpen a politikus sokkal inkább tartozik számolni fontosságukkal, mint a közjogász. Az utóbbi a maga elméleti absztrakcióinak elefántcsont-tornyából nem köteles tudomást venni a lenn zajló élet lármás, zűrös forgatagáról, amely új formákat vajúdik ki elemeinek iszonyú sokféleségéből és ellentétességéből, hogy meglepje a befejezett tények érvényesült törvényhozásával azokat, akik a toronyban élnek, tűnődnek és ábrándoznak

tudományuk aszalt igazságairól. Az élet és a forma össze-
 ütközésében mindig az első az, amely győz s a forma az, amely
 változik, vagy megsemmisül. Az élet igazságának nyers, forró,
 erőszakos kiütkezései romhalmazzá változtathatják a hagyomá-
 nyok és a jogszokások sablonjait, különösen akkor, mikor
 egy nemzet nem érez és nem lát bennük már egyebet, mint
 terhes nyugót és haszontalanságot, amellyel a hisztorizmus
 és a jogászat iparkodik leláncolni és bilincsbe verni friss és
 heroikus mozdulatra lendülő izmait. Így volt ez mindig a
 múltban s bizonyára így lesz a jövőben is. A jogi mágusok és
 hagiografusok sopánkodhatnak és lamentálhatnak az ítélet-
 napig az életnek ezen az el nem múló törvényén és kétségbe-
 esve kapaszkodhatnak a történet nagy árvizeiben a régi jogá-
 szati gályák tört roncsai után, egy nemzet azonban nem száll-
 hat rá ezekre a szüette deszkákra a jogfolytonosság zsolozs-
 mázása közben, mikor biztosan tudja, hogy hányt-vetett élete
 ügyse talál biztos révbe ez elavult készségek nyomorúságos
 maradványain. A betű öl, a szellem megelevenít, mondta
 Krisztus urunk a hitformulák mogyorószemeit ropogtató írás-
 tudók felé, akik a törvények és a szertartások, a kegyszerek
 és az imaszíjjak ünnepeles hieratizmusában már-már üres
 ceremóniákká és lelketlen varázslatok tudományává tették a
 vallás lelkét: a hit eleven, mély és tiszta forrásai elapadtak
 életmódjuk pedantériájának kietlen pusztaságában.

Ne, ne mondjunk le a jogi igazság szelleméről, finom
 történelmi képződményeiről és érzékeinkre is ható esztéti-
 kai értékeiről. Ne gúnyolódjunk ama kegyelet felett,
 amellyel egy szerencsétlen nemzet tekint hajdani élet-
 formáinak dicsőségére és méltóságára. Ne tagadjunk egyetlen
 igazi tekintélyi erőt se, csak azért, mert karcsú obeliszkjük
 nem áll e pillanatban a tények talapzatán és amelyek ma is
 valódi mértékei multunk nagyságának és jövőnk színvonalá-
 nak. Ne homályosítsuk el azt a presztízst, amely valaha a leg-
 nagyobb volt életünkben s amelynek fénye átáradt jelenünk
 puszta, világtalan siványára is. Vigyük magunkkal a jövőbe
 régi házi isteneinket, mint a latin gyarmatosok, amikor új
 világokban, új római otthonokat alapítottak. Ezeket az iste-
 neket csak akkor dobjuk el magunktól, mint fölösleges és
 megunt útipodgyászokat, ha bebizonyul róluk, hogy az új

világban értéktelen lim-lomok csupán, amelyek csak egy antikvárius legendában élnek, ha élnek, a mai magyar számára azonban, ha még tisztelet van is benne a múlt iránt, muzeális érdekességek csupán, amelyeket elhánthatatlanul utolér a Götzendämmerung végzete. Ha magyar jogfolytonosság megmarad továbbra is tudományos absztrakciónak, jótét lelkek adventi örömének és historizmusban tévelygő szellemek dolendi voluptas-ának, ha nem tud egyéb lenni, mint bőrükbe nem férő mágnások politikai sportja, üres tüntetés a fennálló jogrend ellen, belső emigrálódásra kényszeredett szívek halk és bánatos nosztalgája, amely egy modern dolgozó magyar ember számára már mitse jelent: akkor hagyjuk oda a tiszteletreméltó ódonságok boltját és ne bámuljunk tovább a repkényövezte romokat, amelyeknek kövei nem lehetnek anyagává egy nemzetépítő munkának. De ha a szorgosabb vizsgálatnál kiderül az, hogy inkább csak bizonyos jelszavak és ideológiák nevében kellene halálra ítélnünk azt, ami a múltban politikai érték volt, ha kitűnik az, hogy a jogfolytonosság ma is olyan nemes érce politikai fejlődésünknek, amely dacolni tud az idő koptató hatalmával, ha igaz az, hogy azok az előítéletek és dogmák, amelyek a jogfolytonosság elpusztítását követelik tőlünk, sokkal elévültebbek és sokkal törekenyebbek, mint az, amit elkótyavetyélésre, vagy megsemmisítésre szántak, ha egyszerűen az agyagfazék és a vasfazék összeütközésében a jogfolytonosság bizonyul az utóbbinak és a jogrendi bizonytalanság az előbbinek; akkor inkább szakítsunk a divatos szólamokkal, mint az értékálló régiségekkel. E tanulmány célja az, hogy minden apriorisztikus érzésítélet nélkül világítsa meg a problémát és elősegítse a gondolatok tisztázódását, hogy mire a nemzetnek döntenie kell, pontosan ismerje azoknak az érveknek mérlegét, amely magatartását szabályozni fogja.

A R E S T A U R Á C I Ó K S O R S A

A tapasztalat szerint a restaurációk nem tartósak. A forradalmak nagy, évszázados fétiseket zúznak széjjel, amelyek soha vissza nem nyerik többé régi mithológiai varázsukat. Ha egy, állandónak, szinte örökéletűnek vélt presztízs előmlik, többnyire nem igen sikerül azt visszaállítani régi fényében, autoritásában és erkölcsi fennhatóságában. Amíg varázsuk töretlen épségben állott, minden támadás elől visszavonulhattak az érzelmi élet végtelen síkjaira, ahol sohase lehetett üldözni és egészen tönkretenni őket. A restauráció után – mint egy kitűnő szociológus mondja – az emberek a királyokról pamfletszerűen gondolkoznak, holott idáig imakönyvszerűen gondolkoztak. De az Isten kegyelméből való trónok restaurálása nemcsak azért állott mindig ingatag alapokon, mert a forradalmak kegyetlenül véget vetettek mithoszuknak s mert a felvilágosodás óriási tisztásokat vágott a legendák és a politikai religiók ősi és szent tölgyeseiben. A legtöbb restauráció nem bírt alkalmazkodni a korszellemhez. Szinte csak a monarchiák bizonyos elévültégeit és kuriózumait restaurálta mereven, jóformán olyan személyiségek képében, akik maguk is divatból kiment figurák lévén, Ripp van Winklek gyanánt átszunnyadtak néhány évtizedet, azt vélvén, hogy az idő megállott ott, amikor Olodvig utódait a reimsi székesegyházban fölkenték a szent olajjal, vagy mikor a Stuartok abszolutizmusa útilaput kötött a régi angol parlamentek talpa alá.

A restaurált uralkodók majdnem egytől-egyig reakciós fejedelmek voltak. Rabszíjra fűzött királyi foglyai annak a visszahatásnak és annak a pártnak, vagy klikknek, amely az uralkodójában valójában önmagát akarta restaurálni. Az emigráció sorsa mindig az, hogy azt hiszi: csizmája talpán vitte ki a haza földjét, következőleg képtelen megérteni az eltávozása óta beállott fordulatok jelentőségét és az esemé-

nyék szellemét. Hogy ez a tény mennyire a környezet hatásán fordul el, semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy lehet restaurációs politikát csinálni legitimitás nélkül is, mint éppen a magyar kisegítő és átmeneti jogrendnek több mint egy évtizedes uralma bizonyítja. A reakciós politika nem a legitimizmus sz'dkséképpen velejárója, hanem a diktatórikus rendszereké általában, amelyek a törvényes és alkotmányos elemek hiányát erőszakkal és a reakciós berendezkedések kelléktárából iparkodnak pótolni. Az ideiglenes magyar jogrend reakciós, vagy ókonzervatív szerkezetéért csak annyi felelősség illeti a legitimizmus eszméjét, amennyiben képviselői közül néhányan résztvettek annak megalapításában és fenntartásában. Ha az utóbbi időben a monarchista elv tért vesztett Magyarországon, annak az az oka, hogy a monarchizmus lobogója alatt jelentkezett ez a kisegítő jogrend, anélkül, hogy azonosította volna magát a legitimizmussal. Az utóbbit éppoly kevésbé lehet okolni a mostani magyar rendszer politikai eltévelyedése miatt, mint ahogy igazságtalanság lenne azzal vádolni, hogy beavatkozik és állást foglal a magyar társadalom világnézeti küzdelmeiben és pártharcaiban. Igaz, nem lehet szemet hunyni ama tény következményei előtt, hogy az évtizedes rendszer sokat eltékozolt abból a presztizskölcsonból, amelyet a monarchista eszmétől igénybe vett, miután az utóbbinak színeit és formáit öltötte magára. A legitimizmusra azonban – mint említettük – ebből csak annyi erkölcsi és politikai felelősség háramlik, mint arra a birtokosra, aki saját hibáján kívül száműzetésben bujdosik, miközben örökébe mások ültének, akik a távollevő számlájára a gazdátlanra vált földet esztelen költekezésekkel az adósságok árvizébe merítik. A legitimizmusnak nemcsak a személyi, de az elvi közösséget is meg kell tagadnia azzal a rendszerrel, amelynek hibái és mulasztásai egy olyan irányzat politikai mérlegét is terhelik, amely 1918 óta megszűnt, mint érvényesült hatalom s egy pillanatig se volt törvényhozó tényezője a magyar állami fejlődésnek. Senkinek se jutott eszébe a francia royalizmusnak előnyére, vagy hátrányára róni azt, amit az Első Konzul művelt, vagy mulasztott, sem a Stuartoknak, amit távollétükben a nagy Lord Protektor elkövetett. A magyar legitimizmus megítélésére és jövőjének sorsára nem

lehet mérvadó az, hogy a közhatalmat Magyarországon tizenháromszázötven óta a monarchista gondolat bizonyos külsőségei és szertartásai között gyakorolják. A miniszteri felelősség által sem fedett, száműzött magyar király nem lehet osztályosa, vagy felelőse olyan irányzatnak, amely nélküle, sőt jóformán ellene tartja fenn magát.

Mindazonáltal kétségkívül közvéleményformáló felfogás az, hogy a restaurált trónok többnyire gyöngék és törékenyek és hogy alig állták ki a nagy politikai viharokat. Miért? Mind az angol, mind a francia restauráció mögött ott állott egy-egy fényes árnyék: Cromwell és Napóleon. Macaulay a legnagyobb brit uralkodónak nevezi a Lord Protektort, akinek Erzsébet királyné után a legnagyobb érdeme volt az angol hatalom és az angol presztízs megalapításában. A brit tengeri fölény megalapozása Erzsébettel kezdődik, akinek többnyire a vízi condottieriek gályáiból alakult flottája tönkretette a spanyol nagy armadát, amíg Cromwell vállalkozószellemű, bátor admirálisai a hollandok vízi fuvarozását pusztították el. Cromwell – ha republikánus formában is –, de megteremtette a hármaskör egységét és birodalma vesérhatalmassága lett a protestantizmusnak. Ezzel szemben a harmadik és a negyedik Stuart (II. Károly, II. Jakab), a cromwelli egyházpolitika ellen támadt hatalmas reakció sodrában feladták a hagyományos franciaellenes irányzatot, letörték az independenseket, hajlandóságot éreztek a katolicizmus reménytelen restaurációjához, a tengeren meghátráltak Hollandia előtt s a brit királyságot francia függőségre süllyesztették. Valóban óriási hibákat kellett elkövetniök, hogy az angol politikát letérítsék a jogfolytonosság vonaláról, ami azután menthetetlenül be is következett 1689-ben. A restaurált Stuart-ház egy pillanatig sem bírta el az összehasonlítás próbáját Cromwell komor, sötétszínű dicsőségével.

Ez az eset ismétlődött meg a Bourbon-ház legitim ágának visszatelepítésével 1815 és 1830 között. A provençei gróf inkább köszönhette trónját Talleyrand-nak és I. Sándor cárnak, mintsem a francia közvélemény liliosomos pálfordulásának. Hiszen – mint Talleyrand mondta – Franciaországnak le kellett mondania arról, hogy titáni maradjon, azért, hogy nagyként élhessen tovább. Valóban a francia társadalom

aléltsága adott életet a Bourbonoknak. Igaz: a legitimizmus még a napóleoni uralom teljhatalma alatt is parázslott Franciaország bizonyos vidékein. Igaz, hogy a francia restauráció zsengejét olyan vértanúk vére harmatozta meg, mint XVI. Lajos, a Dauphin és Enghien herceg. Igaz, hogy mikor a kilencvenharmadiki terror kísértetei már-már tömegesen léptek ki sírjukból, egy elrémült, a vérveszteségtől ájult, néma nemzet odamenekült az ancien regime oltalma alá, amely nyugvást és pihenést ígért neki borzalmas viharok után. A királyság azonban a nemzeti katasztrófa, a megalázás és az idegen szuronyok árnyékában tért vissza. Mint Heine írta jegyzőkönyvében: a napóleoni hősök után jöttek a clownok és a graciosok, a véres forradalmi jelenetek és császári tettek után döcögtek a vastag Bourbonok régi elavult tréfáikkal és gyöngéd, legitim bon-mot-jaikkal és kecsesen lejtett nyomukban a régi nemesség éhes mosolyával és zarándokoltak utánuk a jámbor csuklyák égő gyertyáikkal, keresztszeikkel és templomi zászlóikkal. A megszokás kolonca gátolta a Bourbonokat, hogy új életet kezdjenek, hogy megértsék azt a közszellemet, amely a Bastille bevétele óta kifejlődött. Az emberek a restaurált királyságban nem láttak egyebet, mint egy új tavaszt nem érő fának korhatag törzsét. Mindenki vágyott a béke után, de mint Lamartine mondta egyik beszédében – a Franciaországnak szükséges béke nem ama másodrendű béke, amely napokat és hónapokat nyer azáltal, hogy kicsinnyé teszi az országot, befolyását csökkenti, elveit megtagadja és karjait erőtelenné teszi. Nem az alázatos békét, amelyben Franciaország és Navarra királya hasravágódik Metternich parancsai előtt és amelyben a szentszövetség porkolábjává teszik a legkeresztényebb királyt a Pyreneusi félszigeten. A X. Károly néven királlyá fölkent Artois gróf gyászos politikai anakronizmusa aztán megpecsételte a liliosos királyság sorsát.

A júliusi monarchia viszont azért bukott meg, mert túlságosan prózai, nyárspolgári és gyáva volt. Minthogy az illegitimitás bélyegével megjelölt polgár-királyság a harmadik rendnek túlságosan zárt érdekképviselete volt, amelyben a nemesség és a papság szerepét a burzsoá-osztály töltötte be s azonkívül a nyereszkesedés, a korrupció és az üzletesség

oligarchiájának népjóléti és szociális eszmevilága egy cseppet sem különbözött a Bourbon-restauráció feudális reakciójától: a legközségesebb okosság azt követelte volna, hogy az emberek figyelmét elvonja a belső politikától, hogy legyezesse hiúságukat és – mint Paleologue mondja – szüntelenül egy fényben úszó, kifelé vezérszerepet játszó Franciaország képét tárja a közvélemény felé. A törvénytelenység jegyében uralkodó hatalom nemsokáig bírja el a társadalompolitikai reakció terhét s a parádés külpolitikai sikerek hiányát. Egy uralkodóház renegát oldalága csak korcsmonarchiát tud alapítani, amelynek eredeti bűnét csak egy lángelme engesztelhetné ki. Képtelen hidat verni a legitimitás és a forradalom között, s miután ezen elvek egyikére se tud támaszkodni, össze kell omlania.

A legitimizmusnak, amely jog, elv és tradíció, mindig lehet alkalomadtán jövője, ha egy társadalom és egy nemzet megnyugszik a politikai járványok változásai után és ha már meguntta az új dolgokkal való kísérletezés szerencsejátékait. A forradalomból importált monarchia lehet tény, lehet ideiglenesen érvényesült hatalom, de állandó jövő sohase csírázhatik elvi és jogi promiskuitásának homályában. A orleansizmus akkor vált joggá, elvvé és tradícióvá, amikor Chambord gróf (V. Henrik) halála után a Bourbon-royalizmus egész öröksége reászállt. A francia legitimizmus kudarcának legmélyebb oka tehát a Bourbonok eltávolodása volt a korszellemtől, amely lehetővé tette, hogy ne csak a kilencvenharmadiki köztársaság versenyezzen vele, hanem az uralkodóház egyik ága is, amely a háromszínű kokárdával ékesítette fel magát. A néplélek megnyeréséért nemcsak a jakobinizmussal kellett mérkőznie, hanem az orleansizmussal is s emellett a Kis Káplár nagy árnyékával, a gloire fényében fürdő gall hiúsággal, amelyet a restauráció ismételten porig alázott és sárba típort, ha sok tekintetben a saját hibáján kívül is. Mégis hajszál híjjá volt, hogy az 1871-iki nemzetgyűlés ismét nem restaurált. Ha Chambord kevésbé merev, ha hajlandó bizonyos célszerű és hasznos megalkuvásokra, ha a legitimitás és az opportunizmus között képes megérteni és munkálni a közvetítés feladatát, akkor Franciaország története más fordulatot vesz a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben. A

harmadik köztársaság: a monarchista pártok széthúzásának és Chambord engesztelhetlenségének következménye volt.

Csak röviden kell megemlékeznünk a XX. század egyetlen restaurációjáról, XII. Konstantin görög király visszatéréséről, akit a háború alatt jellemes és szilárd semlegességi politikája miatt az antant és Venizelosz forradalma kergetett el a trónról. A Karagyorgyevicsek visszatérése Szerbiában a legitimizmus szempontjából nem bizonyíték, se pro, se kontra. Konstantin derék, népszerű és modern uralkodó volt, aki mint trónörökös vezette a hellén seregeket a balkáni háború alatt, hőse a görög nemzeti gondolatnak, alkotmányos és demokratikus király, akit népének gyásza kísért a számkivetésbe. Görögország legtekintélyesebb és legtapasztaltabb államférfiam voltak oszlopai restaurált trónjának. Az antant formálisan tiltakozott ugyan visszatérése ellen, de a befejezett tény tudomásulvette és elismerte. Miért vesztette el újból a trónt XII. Konstantin? A görög nemzetet a téves utakon járó brit politika Anatólia meghódítására és a pánhellén gondolat megvalósítására ösztönözte. A háború már folyamatban volt Musztafa Kemal és a mohamedán-világ ellen, amikor Konstantin megjelent hazájában. A dolgoknak azonban ő se volt képes szerencsésebb fordulatot biztosítani. Áldozatul esett egy olyan katasztrófának, amelyet nem ő indított el, de amelyet, éppen népe nacionalista érzékenységére való tekintetből, meg nem állíthatott, ha nem akart olyan színben feltűnni a venizelisták szemében, mintha a dinasztia egy minimalista programot képviselne a nemzeti törekvésekből. Az a vice de position, amelybe akaratlanul sodródott, a maga vaskövetkezményét érvényesítette a jobsorsra érdemes uralkodón és hívein. A nemzeti szellem egyensúlyát már a világháború alatt megbontotta a politikai helyzetről alkotott nézetek kiegyenlíthetetlen ellentétessége. Konstantin csak akkor maradhatott volna a hatalom birtokában, ha az afiumkarahisszari döntés az ő fegyvereinek kedvezett volna. A hellén imperializmus összeomlása romjai alá temette a monarchiát is, amely saját hibáján kívül olyan helyzetet örökölt át a venizelista forradalomtól, amelyből a békés megoldás méltóságával nem volt már szabadulás többé.

Szemlét kellett tartanunk a különböző restaurációk sorsa

fölött, hogy megértsük kudarcuk okát és nyilvántartsuk bukásuk ismervét. Az angol, a francia és újabb időben a görög restaurációk végzetét az a tény pecsételte meg, hogy egyrészt képtelenek voltak lépést tartani a korszellemmel, másrészt, mert a nemzeti aspirációk tekintetében egy olyan megalkuvást képviseltek, amelyet önérzetes népek el nem fogadhatnak. Hajótörést kellett szenvedniök éppen azért, mert nem merészkedtek a nyílt tengerek szabadságára, hanem egy siralmas parti hajózást akartak rákényszeríteni népeikre, akik Cromwell, I. Napoleon, sőt Venizelosz alatt nagy célokért való dicsőséges és eredményes erőfeszítésekre voltak beállítva idegileg és szellemileg. Ha a magyar restauráció a nemzeti aspirációk tekintetében ilyen auspiciumok között kísérleteznék, meddő volna minden erőlködése, mert a dinasztikus gondolat vonzóereje Magyarországon sokkal, de sokkal gyarlóbb, mint a Stuartok és a Bourbonok példáiban. Ha a magyar restauráció szintén egy minimálista nemzeti programmal próbálnék, akkor szinte mindkét fél, úgymint a nemzet és a király szempontjából is, szerencsésebb választás lenne a mai statusquo fenntartása, hogy soha az a vád ne érhesse az uralkodóházat, – amúgy is elég sok és bőséges indoklású érzelmi gátlás állja útját – mintha a cél csupán a királyság s nem a magyar hatalmi eszme restaurálása lenne. A magyar legitimista gondolatnak amúgy is az érzelmi és hagyományi előítéletek rengetegén kell átgázolnia. Ezeket a pszichológiai torlaszokat nem az utolsó évtized politikai rendszerének népszerűsége és tekintélye támasztotta, hiszen ez se szociális, se gazdasági, se politikai sikerek tekintetében még a legmérsékeltebb várakozásoknak se felelt meg. Amit a magyar legitimizmusnak le kell küzdenie, meg kell gyöngítenie, vagy el kell oszlatnia, az a magyar lélek történelmi tudatmezéjét elborító érzések és hagyományok, ami ellen vállát kell feszítenie, az a múltnak terhe, a beidegzettség handicapje, amely kibontakozását és hódító erejét fékezi még akkor is, ha a Habsburgok ellen gerjedt és megsűrűsödött érzelmi és hagyományi elemek inkább egy romantikus történelemszemlélet képződményei lennének, mintsem tényekben gyökerező reálpolitikai megállapítások.

A HABSBERGOK A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN

Való igaz, hogy a Habsburgok seregei űzték ki a törököt az országból. Nem kevésbé igaz az is, hogy a Habsburgok rendszere egy tökéletesebb közigazgatást és kormányzatot alkotott, mint volt a magyar rendiségé. Tényként fogadható el, hogy a Habsburgoknak nagy része van a magyarságnak magasabb kulturális életformába szervezésében, abban, hogy a Balkán ott vette kezdetét, ahol Magyarország keleti és déli határai végződtek. Az se vitás, hogy a XVIII. század nagy Habsburg-uralkodóinak népjóléti és szociális eszméje magasabb fokon állott, mint a rendi magyar diétáké és vármegyéké. A Habsburgok uralmának tehát vannak pozitív alkotórészei is. Ha azonban szemügyre vesszük, mekkora súlyok vannak a mérleg másik serpenyőjében, akkor semmiféle lojalitás, vagy dinasztikus hűség vakbuzgósága sem tagadhatja le, hogy nagyban és egészben véve, uralmuk a magyar nemzeti élet szempontjából deficitet tüntet fel. Ha látjuk azt, hogy a XVI. és XVII. század folyamán mekkora szívóssággal és csökönyösséggel törtek a magyar királyságra s mikor céljukat elérték, két világrészre kiterjedő házi hatalmukat két századon át csak töredékesen és fogyatékosan bocsátották a magyar aspirációk rendelkezésére, ha látjuk azt, hogy a dinasztikus öncélúság jelentőségében a magyar állam érdekei másodrendűekké váltak és elhomályosodtak, ha látjuk azt, hogy az évszázados magyar királyhűséget akárhányszor rebellióba kényszerítették, hogy telepítési és gazdasági politikájuk a magyarság kismizmzésére és *megtörése* irányult, hogy az idegen nemzetiségeket – még ha állambontó célzataik voltak is, – pártolták, istápolták és uszították ellenünk, ha látjuk azt, hogy a magyar állam-eszmével soha megbarátkozni őszintén nem tudtak, hogy nem ismerték fel a Duna völgyében a magyar gondolatnak az ő

hatalmi rendszerüket megsokszorosító erejét, hogy a magyar önállóság képviselőit és harcosait a vérpád, vagy a száműzetés mártíriumával sújtották: akkor lehetetlen jogosnak és természetesnek el nem ismerni azt a hangulatot, azt az érzelmi visszahatást, amit a Habsburg-restauráció a nagytömegek széles és mély rétegeiben okoz. Nem lehet ezt a tényt egyszerűen félvállról venni, demagógiának minősíteni és fölötte nehéz máról-holnapra megváltoztatni a belőle támadt lelkiállapotot. Ha az utóbbi évtizedekben, a kiegyezési korszakban a reálpolitikai meggondolás fátyolt is borított a múlt bizonyos szomorúságaira, ha már Ferenc József uralkodásának boldogabb és érettebb időszakában csak egy lépés hiányzott, hogy – amint Apponyi írja emlékirataiban – végleges kiengesztelődés létesüljön a Habsburg-eszme és a magyar állameszme között, de ez a lépés sohase tétetett meg, ellenben Ferenc Ferdinánd politikai személyiségében a régi centrális és föderális birodalmi eszme látszott új alakot öltetni: el kell ismernünk, hogy a magyar szívből nem sok ér lüktetheti a Habsburgok iránt való nosztalgiát.

Ezek ellen az érzelmi és tudatbeli reakciók ellen csak a magyar érdekek helyesen felismert reálpolitikája érveivel hadakozhatunk. A jogfolytonossági doktrína egymagában mitse ér ott, ahol vaskos és tömör ténycsoportok kényszerítenek bennünket állásfoglalásra. Erre csak azt mondhatjuk most, hogy nincs időnk állandóan a múlt hamujában kaparászni és jelenleg nem állunk olyan fényesen, hogy túlzott jelentőséget tulajdonítsunk a történelmi emlékek politikaformáló hatásának. Ha a Habsburg-ház restaurációja testestől-lelkestől nem tudja magára öltetni a magyar öncélúság formaruháját, akkor hasztalan próbáljuk szívünkhöz közelebb hozni az ifjú király rokonszenves, önfelelősségét nem sebzó mártíriumát, hiába mondatunk boldogságáért miséket, hiába osonunk el titkos kultuszával katakombák mélyébe, hiába sportolunk legitimizmust és hasztalan pukkasszuk az átmeneti és kiegészítő jogrend egész politikai hűbériségét: a restauráció énekes halott marad időtlen-időig. A magyar legitimizmusnak bele kell vegyülnie a nyájba, ki kell tapasztalnia, mit érez, mik a gyöngéi, mik az erényei és érdekei. Jupiter, – mint Maurois írja egyik tanulmányában –, aki állati alakot öltött,

hogy földi vállalkozásában boldogulhasson, jelképes mese a szerelemben, de kitűnő példa a politikában.

Ne értsék félre ezt a frivol hasonlatot. De nekünk, a magyarság óriási többségének, semmi közünk sincs ahhoz a skót legitimizmushoz, vagy ahhoz az aulikus, vagy fekete-sárga restaurációhoz, amely mindig hajlandó király-tiszteletre s amely oly fájdalmasan érzi a bálvány hiányát, aki előtt leborulhasson, mint Ápis papjai, amikor hosszas szünet után egy új ökörre találtak, melyet imádhattak. A demokrácia s a szociális gondolat legitimista politikájának tudnia kell, hogy a cselekedeteknek nemcsak közvetlen hatása hasznos, vagy káros, amikor a Habsburg-probléma és a magyar kérdés viszonyát veszi bonckés alá. Midőn már rég elmúlt minden egyenes következésük, midőn azoknak teste, akik bennük szerepeltek, már rég porrá omlott, még akkor is eleven tényezői az eseményeknek, még akkor is képesek rosszra, vagy jóra. A felelősség – mondja klasszikus nagy történetfilozófiai művében az ifjabb Andrásy – messze a síron túl is üldözi azokat, akik az emberek sorsára befolyást gyakoroltak. A tapasztalat úgyis azt bizonyítja, hogy a gondolkodásból és az elmélkedésből kifejtett meggyőződés ritkán képes a tömegeket állandó kitartásra, következetes eljárásra készíteni. „A célszerűségbe vetett hit – hogy újból a magyar legitimizmus legnagyobb államférfiát idézzük – egymaga gyenge alapja egy kormányrendszernek. A szenvedélyekkel és előítéletekkel ilyen politika nem képes megbirkózni.”

A magyar történetírásnak és történettanításnak ma már bizonyos politikai közszellem kitenyésztésétől távolálló, hűvös és tárgyilagos munkája kétségkívül nyújthat bizonyos segítséget az anakronisztikus és túlzó, tisztalátásunkat zavaró balítéletek kigyomlálásához. A szélbali szemlélet egyoldalúságaival bátran szakító történetírói objektivitás eredményei, igazságosabb és reálisabb értékszemléletei a történelmi romantika nem egy véres látomását hessegethetik el s ebben a baconi rideg és száraz világosságban, amely nem árnyékol és nem színez, megfelelő helyre juthat azon tények elbírálása is, amelyeknek indokoltságát, reális méretét sokkal tisztább szemmel látjuk, ha kiküszöböljük történet-tudatunk

leltárából egy ósdi dualizmus sajátságait, amely a Habsburg-korszak magyar drámájában csak az óperzsa hitrege Ormuzdjának és Arimánjának párbaját látja, ahol az egyik tábor csupa szörnyetegekből, démonokból és bukott angyalokból áll, a másik csak hősökből, félistenekből és demiurgoszokból. Ma már nem politikai szükséglet többé, hogy egyoldalúan heroizált történetírásból tápláljunk egy közszellemet, egy úgynevezett nemzeti idealizmust, amely éppen a maga igazságainak kinyilatkoztatása és érvényesítése miatt kénytelen volt igazságtalan lenni a magyar függetlenségi aspirációkat mérséklő, vagy fékező Habsburg-eszme iránt, amely – valljuk meg – sokszor nagyobb politikai realitást fejezett ki, mint a kurucvilág skolasztikus és skematikus eszményesítése. Éppen azért, mert nincs többé Habsburg-impérium, amely ellen oly inaszakadtan küzdöttünk, lehetünk tárgyilagosak és igazságosak ezt az impériumot mozgató eszmeerők iránt. Senkise gyanúsíthatja meg ezt a történeti felfogást azzal, hogy császári és királyi érdekeket szolgál s hogy talpát nyalja időszerűtlen bizantinizmussal egy száműzött udvarnak, amely nem adhat se kitüntetések, se javakat s amely nem is felel meg többé a modern snobizmus hóbortjainak. Nincs szükség történelmünk elfogadott érdekkategóriáinak felülbírálására, de viszont senkise gyanúsíthat azzal, hogy egy új elveken és új bizonyítékokon nyugvó történetírás lakáj szolgálatot teljesít egy még nemlétező hatalom számára. Olyan csodát úgy se tudna semmiféle történelmi revízió előidézni, hogy jó és nagy uralkodót lássunk I. Lipótban, hogy elfelejtsük Rudolf császár komor örjögéseit s hogy szemet hunyjunk az aradi bitófák előtt. Erre azonban nincs is szükség, ha igazság az, hogy a Habsburg-eszme ma árnyalatilag egybevág a magyar eszmével. Hogy ezt a tételt igazoljuk és mindenki kenyerévé tegyük, nem szükséges más, mint a legitimizmus magyar elgondolásának akciókban megnyilatkozó életrevalósága, kapcsolata a mával és a holnappal. Legyünk tisztában vele, hogy aki nem akar harcolni, az menthetetlenül alulmarad és elpusztul. Ha ez nem történik meg, akkor bizvást el lehet mondani a magyar legitimizmusról azt, amit Saint Simon mondott kortársáról: U a son avenir derrière lui, jövőjét már maga mögött hagyta.

A RESTAURÁCIÓ ÉS A MAGYAR PÁRTOK

Kérdés: minő politikai erőcsoportokkal, micsoda társadalmi rétegekkel indulhatna egy restaurációs mozgalom a küzdelemben? Ha helyes is az az elv, hogy a királyt nem egy párt, nem egy osztály, nem egy államcsíny, nem egy erre a célra szervezett fegyveres erő, hanem a nemzet egyeteme hozhatja vissza, azért mégis kötelességünk kutatni azoknak a reálpolitikai tényezőknek attitűdjét, potenciális erejét és befolyását, amelyek alkalmasak és hivatottak arra, hogy a nemzeti akaratnak irányt szabjanak. Ha szemlét tartunk a jelenlegi parlamenti pártok fölött, eleve meg kell állapítanunk, hogy köztünk egy sincs, amelyik kimondottan a királykérdés legitimista megoldását programja élére iktatta volna. Az úgynevezett, polgári pártfe többsége ugyan monarchists de egyúttal opportunist is, akárminő álláspontot foglal el egyébiránt a mostani jogrenddel szemben. A polgári pártok és frakciók többsége nem azért semleges, vagy közönyös az alkotmányjogi kérdések végső megoldása iránt, mert a királyproblémát még csak az elméleti vitatás formájában sem tartják aktuálisnak, hanem azért, mert óvatosságból nyitott kapukat tartanak minden lehetséges monarchista kísérlet számára, mert nem akarnak semmiféle kötelezettségbe bocsátkozni s magukat politikailag olyan helyzetbe szoríttatni, amely egész irányuk számára csapda lenne inkább, semmint üdv és érvényesülés.

Eltelen korszakok, amelyeket túlságosan igénybe vesz a kenyérmezei küzdelem izgalma, s amelyeknek politikai képviselőit egy tizenhárom éves etatizmus mindenhatósága meglehetősen kasztrálta, nem igen hajlamosak arra, hogy létüket és boldogulásukat egyetlen delej tú irányába kormányozzák. A királykérdésben az évek múlása és a megoldás folytonos elodázása meglehetősen kimerítette a szenvedélveket és

a húszas évek lázas, viharhangulatos lelkiállapotához képest. Aktív, hirtelen fölserkenő erők sehoh se viszonzják a maguk idegreflexében, ha ez a kérdés időnként felbukkan. Nincsenek többé vértolulásban szenvedő stuarti cavallierok, de alig vannak már dühödtek és engesztelhetetlen kurucok is.

Az egységspárt lomha opportunizmusa hűségese tükre a közjogi tervtelenségnek, vagy hajlékonyságnak, helyesebben, annak a nagy kérdésektől fázó, iszonyatos unalomnak, amely – Horatius *taedium vitae*-ja! – ráborult egykor a Julius-Claudius császárok Rómájára. Tagjainak legnagyobb része nem tartozik azok közé a jellemek közé, akiket a szerencsétlenség erősebbé tesz s akik bizonyos élvezetet találnak a balsors elleni küzdelemben. Amikor még Bethlen István gróf szigorú kaszárnyai fegyelmet tartott legénysége között, mindenki bizvást kiszámíthatta a párt véleményét és hangulatát a Vezérlő Akarat véleményéből és hangulatából. Helyzete majdnem ugyanaz volt, mint ahogy valamikor Tacitus jellemezte Tiberius császár és a római szenátus viszonyát. „*Quo loco censebis Caesar* – kérdezte tőle egy római szenátor. – *Si primus, habebis quod sequar, si post omnes, vereor ne impudens dissentiam.* Miképp gondolkozol Caesar? Ha szavaztál, akkor tudom, hogy hova szavazzak; ha pedig utolsó vagy a szavazásban, attól félek, hogy nézetem eltér a tiedétől. Ez a párt tehát el fog fogadni akárminő befejezett tény, talán még akkor is, ha az a köztársasági formátumban nyilatkozik. Viszont mit se lehet tőle várni, ami akciót, vagy hozzá hasonlót jelentene. Ideje különben is lejárában van, a költő szerint, múltjában nincs öröm, jövőjében nincs remény. Olyan, mint az üres sír, amelyben már az életnek hamva sem maradt.

Testvérpártja, a keresztény párt, már nem ennyire elmelölhető politikai mennyiség. Nem a közigazgatás nemzete csupán, hanem áll mögötte egy erős és szervezett közvélemény is, következőleg állásfoglalásában sokkal markánsabb és férfiasabb, mint a számban nagyobb, erkölcsi és politikai értékben selejtesebb, csekélyebb fajsúlyú kormánypárté. A királykérdésben is kevésbé kertelő, sőt többségében határozottan leszögezte magát a legitimista irányzathoz, mint az a magyar vidék, az a kék Dunántúl, amely legöntudatosabban

ápolja ma is Szent István kultúrhagyományait. A keresztény-pártról elihető, hogy a királykérdést azért nem tűzi napirendre, mert érzi, hogy nem annyira erős, miszerint saját eszméi szerint juttassa megoldásra. Nem akar fölösleges harcra bocsátkozni, amelynek kimenetele a kormányhatalom túlnyomósága miatt több, mint bizonytalan. Andrássy távozása óta táborában különben is hiányzik egy nagy és fölényes vezéri irányítás, amely alkalomadtán elvonhatná a kormány támogatásától s amely alatt élni tudna és merne megnyert politikai szabadságának roppant esélyeivel. A párt ifjabb korosztálya pedig a királykérdés iránt csekély érdeklődést tanúsít, egyrészt rosszul felfogott szociális megfontolásból, másrészt, mert a párt fiataljai talán fogékonytalanabbak a nagy állampolitikai problémák iránt. Az érvényesülésre alkalmas ízületeket nem igen izgathatja az az ambíció, hogy oly korán kockáztassák nyakcsigolyájukat egy csakugyan nyaktörő kérdésnél. A királyprobléma a maga széles európai síkján, nagy külpolitikai összefüggéseiben, majdnem teljesen elsorvadt többségüknek agyvelejéből.

A liberális és demokrata- polgári töredékek legjobb esetben jóindulatúan semlegesek a restaurációval szemben. Amikor a restauráció egy tökéletesebb és biztosítottabb jogrendet és társadalmi békét jelentett volna az 1920/22-es állapotokkal szemben, akkor hevük még nem lohadt le a mostani közömbösség fokáig. Ha mégis el kell ismernünk, hogy nagyban és egészben véve megnyugvással törődnének bele a restaurációba, annak oka ma is az, hogy a királyságtól remélik a belpolitikai bizonytalanság tisztázását, azt a nyugateurópai jogrendet, amely mégis csak rokonszenvesebb a rendőrállamnál, a fantasztikus puccsoktól és rajtaütésektől reszkető konszolidációnak állandó rendőri készültségénél, amely idestova több, mint egy fél éve statáriummal kormányoz. Az ellenzéki csoportok közjogi szemlélete közepette feltűnő és aggályos a független kisgazdapárt erősen tiszaháti és kálvinista tradícióktól áthatott gondolkozás- és érzésvilága, majdnem egyenes örököse gyanánt a kormánypártban maradéktalanul felszívódott Nagyatádi-féle földműves demokráciának, amelynek intellektueljei csak nehezen tartják fenn a fegyverszüneti állapotot az alkotmányjogi kérdésekben. Annál megszívlelen-

döbb ennek a nagyjövőjű agrármozgalomnak restaurációellenes arcvonala, mert olyan széles népi erőkre támaszkodik, mint a polgári alakulások egyike sem.

A szocialisták elvileg a köztársasági kormányforma hívei. Valamikor „bizonyára ők is szívesen látták volna Károly király visszatérő kísérleteinek sikerét, az akkor tervbe vett általános amnesztia miatt, leginkább pedig azért, mert a közszabadságok nagyobbmértékű kiterjesztését várták a királyi uralom helyreállításától. Ma már erősen eltávolodtak 1920. és 21-iki álláspontjuk jóakarató semlegességétől. Érzik, hogy mennél tovább tart a mostani kormányrendszer ideiglenessége és közjogi labilitása, annál inkább fejlődik a polgári közszellem is a republika irányában, annál több vizet hajt az idők folyása az ő malmukra. E probléma kifejlődésében az idő csakugyan nekik dolgozik. Valószínű, hogy ma még aktív és végső ellenállást nem tanúsítanak a restaurációs politikával szemben, egyrészt azért, mert a változástól joggal remélhetnének bizonyos előnyöket, másrészt ellenkezésük csak akkor haladná túl az elvi tüntetés határát, ha ez a restauráció feudalizmus klerikális erőcsoportok munkája lenne és ha a progresszív és reformpolitika száműzetnék a királyi jövetel programjából.

Mindent összeadva: a parlament aligha lehet kiindulópontja és alapja egy restaurációs mozgalomnak. Mindezek a keretek és alapok természetesen azon nyomban megváltoznának, ha a kormány és az ideiglenes jogrend maga képviselne egy restaurációs megoldást, mint tette azt Monk tábornok Cromwell Richárd rövidlélekzetű, örökölt lord protektorsága után. Ilyen kezdeményezést és irányítást azonban dőreség volna várni attól a rendszertől, amely Macbethként ma is viaskodik a budaörsi árnyakkal, amelyet a különböző alkotmányjogi ellentétek egyensúlya tart hatalmon s amelyről alig lehet fölteni, hogy szép szerével, külső vagy belső nyomás híján átadja helyét a királynak. Nem bírja, vagy nem akarja elhinni, hogy a restaurációs politika önmaga alatt fűrészelné a fát, ha politikájában a megtorlás vagy a bosszú démona vezérelné.

A nemzet, vagy annak egy része nem egyszer állott fegyveres harcban uralkodójával, E harcok mindegyike kompro-

misszummal végződött, vagy a fátyolt a múltra! jelszó kölcsönösségével. Kivételt csupán II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos példája tett, de e nagy történelmi alakok egyike se volt hajlandó vállalni a dolgok új rendjét s bizonyos tekintetben – Kossuth is 1867 után – önként mentek bujdosásba az általuk képviselt elv szeplőtlen intranzigenciájárai. A párhuzam abban a vonatkozásában nyer a mostani jogrend számára egészen megnyugtató értelmet, hogy a visszatérő király mögött nem áll se III. Károlynak más országai erejéből és közvéleményéből képződött hatalmi helyzete, se Schwarzenberg és Bach eszelős reakcionárizmusa, amelynek nyomatékot különben is az a tény adott, hogy Ferenc József Ausztria császára is volt. Különben is meg kell nyugodni abban, hogy a királysággal annakidején szembenálló tényezők a szomszéd államok durva beavatkozására szánták el magukat fegyveres ellenállásra és arra, hogy a koronás királyt kiszolgáltassák ki a szövetséges és társult hatalmaknak. Ma már nincs egyetlen komoly és számottevő legitimista tényező, aki felelősséget merne vállalni egy olyan öngyilkos restaurációs politikáért, amely hibáival továbbszítaná a magyar társadalom polgárháborús feszültségét ebben a kérdésben. Az a restauráció, amely megtorlásra szomjúhozna, csak féllábon döcögne tovább s előreláthatólag a biztos és korai sírja felé. Ellenkezőleg: ha a mostani hatalom képviselői tennének egy határozott lépést a restauráció felé, az engesztelődés és az önzetlenség teljes mértékben visszaadná a nemzeti társadalom nyugalmat és harmóniáját. Igaz, hogy a Bourbonok hálátlanul és komiszul bántak el Fouché-val és Talleyranggal, de ne feledjük, hogy ezek a fényes tehetségű és lelkiismeretlen államférfiak az árulásból már levizsgáztak I. Napoleon előtt is, mindketten kiszolgálták a terrort s már-már a restauráció után is azon az úton haladtak, hogy XVIII. Lajost is elárulják. De még ha főbenjáró hiba lett volna is Talleyrand és Fouché megbüntetése, egy okkal több, hogy a visszatérő Habsburg ilyen hibába ne essen, nem is szólva arról a csekély különbségről, hogy a mi közéletünkben a Fouché-féle alattomos szörnnyetegek teljességgel hiányzanak, igaz, hogy a Talleyrand színvonalú diplomaták is. A Dank vom Hause Oesterreich példái nem kecsegtetők senkire sem, aki

valaha alattuk szolgált, érettük föláldozta magát, vagy ellenük küzdött. De a közmondásos Habsburg-hála Wallensteinra, az árulás műve közben sújtott le, viszont azt az Andrassy Gyulát, aki a szabadságharc diplomatája volt, s akit *in contumaciam* felakasztottak, utóbb Ferenc József legelső tanácsosai körében látta viszont a Habsburgok hálája.

Mindezek a példák és ezeknek ellenkezői csak arról világosíthatnak fel bennünket, hogy nem helyes, nem reális és nem célszerű a múlt poézisében gondolkozni a királykérdésről, amely ha megoldatik is egy restauráció által – soha nem fog rendelkezni azzal a hatalommal, hogy kérdőre vonja, vagy megbüntesse azokat, akik egy évtizeddel előbb másképpen vélekedtek és cselekedtek. A politika Magyarországon és a Duna völgyében nem válhat egy albán, vagy korzikai vendetta kifejezési formájává, még abban az esetben sem, ha a Habsburgok a múltból valóban semmit se tanultak és semmit se felejtettek volna. Mindazonáltal csak sajnálni lehet az ideiglenes jogrend habozását és késedelmeskedését a királykérdés dülőre juttatása körül. Attól tartunk, hogy abba a hibába esik hosszás vesztéglése és kitérései által, mint a hetvenes években Broglie herceg francia miniszterelnök, aki mögött nagy monarchista többség ült a Kamarában, de aki a monarchista pártok marakodása és Mac-Mahon kunktátorokodása miatt nem merte idejében fölvetni a Bourbon-restauráció eszméjét. Ez az ovatoskodás és tétovázás volt egyik szülőoka a harmadik köztársaságnak, egy olyan államformának, amelytől a kommün iszonyaitól való visszaborzadás miatt a francia közönség annyira fázott.

A RESTAURÁCIÓ ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM

Ha már – legalább hinc et nunc – arra a megismerésre ébredünk, hogy az alkotmányos és politikai élet egyik hatalmi tényezőjétől se lehet remélni egy határozott és bátor indítást a restauráció felé, talán jobb eredményhez jutunk, ha a társadalmi osztályok reagálásának viszonyában mérlegeljük a legitim megoldás esélyeit? Vájjon micsoda társadalmi erőcsoportok és érdekkategóriák jöhetnek figyelembe?

A magyar arisztokrácia az uralkodóház teremtménye. A régi malkontens nagy főnemesi és fejedelmi nemzetségek elpusztultak abban az évszázados küzdelemben, amelyben az udvarral és a császárral szemben a rendiség és a magyar eszme szeparatizmusát és öncélúságát képviselték. Helyükbe f egy royalista és aulikus főrendi osztály lépett, jobbadán a nemesség ama családjaiból, amelyek a nemzet és a király összeűtközéseiben az utóbbi tényező oldalán állottak, s amelyek éppen politikai magatartásukért kitüntetésekben, birtokadományozásokban és rangemelésben részesültek. Royalizmusukat gyakran annyira túlozták, hogy nehezen volt összeegyeztethető a nemzethűség elemi követelményeivel. A magyar rendiség főnemesi rétege is átesett ugyanazon fejlődési fokon, amelyen a francia noblesse, amely még a XVI. században kardja markolatán tartotta kezét királyával szemben, hogy a barok-abszolutizmus idején udvari díszekké és címádkká váljon. Nem egy magyar mágnáscsalád köszönheti emelkedését az ősök kitűnő katonai szereplésének is. Nem lehet azonban azt állítani, hogy a bécsi udvar gráciájának napsütésében maradéktalanul elolvadt bennük a fajukhoz és a nemzetiségükhöz való ragaszkodás ösztöne. Európai nevelésüknél, az akkori világ egyik legnagyobb városában való állandó tartózkodásuknál, műveltebb életformájuknál fogva sokkal tágabb látkört és tájékozódást szereztek a politika

nemzetközi összefüggéseiben, mint a birtokos és vármegyei köznemesség, amely – csekély kivételeket nem számítva, – csak a XIX. század negyvenes és hatvanas éveiben tudott szakítani annyira-amennyire a magyar globális szemlélet korlátoltságaival és kizárólagosságaival.

A magyar arisztokráciából kitermelődött államférfiak éppen választékosabb, finomabb és európaiab zománcú műveltségük és a Habsburgok monarchiájának méreteiben érvényesült politikai szemléletük következtében élesebben látták a magyar kérdés nemzetközi vonatkozásait s legkevésbé jutottak fogságába a magyar temperamentum vérmességének, szíriajságának és megalomaniákus hajlamainak, sőt – éppen külföldi és kozmopolitikus kultúrájuk hozta őket közelebb a korszellem megértéséhez, az európai fejlődés menetrendjéhez, amelyet olyan uralkodók mellett, mint Mária Terézia és II. József, gyakran nemzeti érzéseik tetemes mérséklésével szolgáltak. Magának Széchenyinek számos követője és utánczója volt az ifjú főnemességből. Ha sokszor osztályukban többségre is jutottak a retrográd és aulikus gondolkozásúak, sose váltak annyira udvari papirmasé-kariatidokká, mint az ausztriai, vagy a cseh főnemesség. Gyakran nagyobb szolgálatot tettek az uralkodóháznak (*vitam et sanguinem!* mint kasztbeli társaik a Lajtán túl, mégse rendelkeztek akkora politikai befolyással az öszsbirodalomban, mint ezek és pedig elsősorban azért, mert sose tudtak annyira alkalmazkodni és beolvadni a nagy egységbe, mint a csehek vagy a németek. Királyhűségük a magyar lélek ősi alkotmány- és hagyománykultuszából eredt inkább, mintsem bizantinikus szolgáliságból. Mint Egmont gróf, sokszor a félreértés és a mellőztetés mártíriumán keresztül voltak hívek a királyhoz. Nem ölették le ugyan magukat a Tuillériák lépcsőin az uralkodójukért, s a skót gavallérok módjára nem verekedtek életre-halálra Cromwell vasbordásaival, ezt az áldozatot azonban olyan politika nevében követelhatték volna tőlük, amelytől vérük és szellemük egyaránt visszariadt. Annak az arisztokráciának, amely a múlt évszázadban egy Széchenyit, egy Wesselényit, egy Teleki Lászlót, egy Batthyány Lajost, Eötvös Józsefet, Jósikát, Kemény Zsigmondot, Andrássy Gyulát, Senyey Pált és Dessewffy Aurélt adta a magyar közéletnek, s

amelynek ősi törzsén a század végén olyan rügyek fakadtak, mint Ajjponyi Albert, a második Andrássy Gyula s ideszámíthatjuk Tisza Istvánt is, igazán nem kell magát restellnie semmiféle nemzet arisztokráciájához való összehasonlításban s nem kell szégyelnie magát bármelyik magyar társadalmi osztállyal való összevetés viszonyában sem. Természetes, hogy a magyar társadalomra ható dekadencia az ő társadalmi osztályukat is kikezdte.

A magyar főnemesség kimerülése pótolhatatlan erőktől fosztotta meg a nemzeti politikát, minthogy a birtokos közép-nemesség évtizedekkel előbb már elpusztult s a jobbadán hivatalnoki rétegre sorvadt magyar középosztály – éppen szerény és mostohábbá vált anyagi viszonyai és politikai függősége miatt – nem felelhet meg azoknak a roppant feladatoknak, amelyeket valamikor az előbbieket annyi sikerrel és dicsőséggel teljesítettek. A városi burzsoáziából és a rengeteg idegen véresejttel keveredett merkantil és tőkés társadalomból pedig hiányzik még az az ösztönös, biztos, szerves tájékozottság, amelyet az évszázados átöröklés Íratlan hagyományai irányítanak és amely a legszenvedélyesebb pártharcokban is egységesen reagált a nemzeti politika alapkövetelményeire. A földműves- és földmunkásmiéliók csak most kezdenek ébredezni szociális és politikai öntudatra. Az államvezetés bonyolult, nagy műveltséget, szociális önzetlenséget és osztályfölötti tárgyilagosságot igényelő postulátumai felől igazságtalanság volna kérdőre vonni őket. A jóformán szocialista diszciplínában fölnevelt nagyipari munkásságot vezérei csak saját osztályérdekei védelmére szervezték meg. Hosszú időbe fog kerülni, ameddig a többi társadalmi osztállyal való politikai együttműködés hatása alatt a városi proletárságban kifejlődhetik az államrezon és a történelmi célok iránt való az a fogékonyság, amely, mondhatnánk, a vezető osztályok fényes terheltsége volt, s amely messzebb látott saját bekrétázott körének vonalánál. Hogy a magyar proletárság politikai fejlődése megállt és megtokosodott a marxi ortodoxiában, azért nemcsak vezérei felelősek, hanem elsősorban felelős az a szomorú, retrográd, öngyilkos szemlélet, amely valamikor, fájdalom ma is, hatalmában tartotta az uralkodó politikai rendszert és amely a választójogi kérdés megoldásának folytonos

odázása által megakadályozta, hogy a magyar föld és a magyar munka képviselői néhány évtizeddel ezelőtt kaphassák meg a parlamenti küzdelemnek politikai nevelését, mértékét és felelősséget jelentő föltételeit.

De hogy az arisztokrácia és a magyar közélet viszonyának mérlegelésénél maradjunk, ismét hivatkoznunk kell ennek az osztálynak dekadenciájában csírázó politikai veszedelmekre. A magyar feudalizmusra várt volna Trianon után az a fokozott kötelesség, hogy egész szellemi, erkölcsi, anyagi és társadalmi súlyával érvényt szerezzen egy nagyvonalú politikának belső és külső viszonylatokban egyaránt, hogy magasabb etikai színvonalra emelje a magyar közéletet, hogy ernyedtsége dacára, mindazt rendelkezésre bocsássa a magyar közszellem erőfeszítéseinek, ami benne értékül megmaradt. Igaz, hogy a magyar főnemesség nagyrészt egyfelől a megszállott területeket kézben tartó impériumok gyalázatos kobzásai fosztották ki javaiból, másrészt a világszerte dúló mezőgazdasági krízis, amely a történelmi nagybirtokok hitbizományi töltéseit is alámosta. Egy-egy korallzátony látszik csak ki már az árvíz által eltemetett agrárbirodalmakból. De az örök snobizmusban még mindig rengeteg presztízs termelődik az arisztokrácia részére, következőleg társadalmi felelőssége sokkal nagyobb, mint bármely más rétegeknek. A végzet változója talán nem lenne annyira sürgősen esedékes reánézve, ha bármire hivatkozhatna, amit ennek a roppant társadalmi felelősségnek nevében tett, vagy alkotott volna. De miként Peer Gynt, a magyar mágnásság ifjabb nemzedéke is hasztalan kutatna múltjában egy megváltó tett után. Az a nagyon csekély és nagyon fénylő kivétel, amire gondolnunk lehet, csak sivárabbá és komorabbá teszi a kép összhatását, csak úgy, mint mikor a nedves és sárgás levegőn Rembrandt művészete átcsillogtat egy elveszett sugarat. Bizonyára senkise várta tőlük, hogy egy új *v i t a m e t s a n g u i n e m* jelenettel tüntessenek királyhűségük mellett, kivált akkor, ha ez a királyhűség nem összeegyeztethető az ő bőrüket mégis csak tüzesebben égető történelmi gondolat realizálásával. Amit tőlük nemzet és király joggal remélhetett, az az, hogy óriási társadalmi és politikai befolyásuk erejével érvényt szerezzenek, ha úgy tetszik, divatot adjanak a királyeszmé és a ma-

gyar eszme szintézisének, mint ahogy a magyar középosztálynak lett volna történelmi kötelessége, hogy megteremtse a nemzeti és a szociális gondolat szintézisét. De a magyar arisztokrácia nagy többsége már akkor kivonta magát e misszió terhe alól, amikor dunántúli és alföldi birtokai 1920. és 1930. között majdnem érintetlenül maradtak, amikor nagy mezőgazdasági konjunktúra volt, s amikor nem igazolhatta vonatkozását, vagy közömbösségét a maga elszegényedésével. Micsoda garanciát nyújthat életrevalósága és életjoga felől az a kaszt, amely néhány évvel ezelőtt legnagyobb tagját ki-rekesztette még a felsőházi képviselőből is s amikor ez a rendkívüli férfiú az arisztokrácia körében még szinte elszigeteltebben és magányosabban állott, mint a magyar közéletben. Mit hozhat fel mentségére egy régen tokjában heverő ékszer rozsdája, egy redőtlen lelkiismeret, amely ekkora erkölcsi és politika ürbe felejtette hivatását és kötelességét? Egy valamikor óriási élet halotti csontváza ez az osztály, amelyet szinte közönyösen érint az összeomláshoz közeledő régi szociális épület recsegése, akár csak történelmi osztályosát, a magas klérust, amely képtelen kiszabadulni a feudalizmus igájából, s amely a világ rendjéhez való viszonyában éppoly kevésbé hagyja magát reformálni, mint amaz, szabad folyást engedvén annak a förtelmes kapitalizmusnak, amelyből teljesen kiveszni látszik az észszerűség, a könyörület és a szánalom, amely arra van ítéltetve, hogy majdan eltűnjön tulajdon vétkeinek halmaza alatt. Vajjon a sötétség mélyén borongó felhők közül melyikre fog lecsapni előbb a villám?

A MAGYAR KIRÁLYGONDOLAT HELYZETI ENERGIÁI

Ha nincs kilátás arra, hogy az itt vázolt társadalmi viszonyokban a királyeszme gyökeret eresszen, s ahogy a mostani merevgörccse egy tevékeny legitimista politikává oldódjon föl, azért akár a jelenben, akár a közeljövőben ez a legitimizmus még mindig birni fog akkora helyzeti energiával, amekora szükséges ahhoz, hogy egy céltudatos és nagyvonalú koncepció a magyarság reálpolitikájává alakíthassa. A magyar közvélemény nagyrésze kétségtelenül monarchista érzelmű. Nagy dolog – ez a radikalizmus örök csalódása, – amikor félreismeri és mellőzi a hagyományt, amely bizonyos tekintetben, mint egy baloldali publicista írta, biztosítja a holtak uralmát az élők felett. Az ezeréves királygondolat nem enyészett ki belőle annyira, hogy kiki köztünk, még a legkétkedőbb is, ne őrizné lelke mélyén szétporladt hitének illatát, hogy gyökértelen kalandokra és fantasztikus alkotmányjogi kísérletekre vesse magát, annál is inkább, mert a republikánus eszme tizenhárom évvel ezelőtt siralmas véget ért népköztársasági és tanácsköztársasági formája szerint egyaránt. A királyválasztás, mint jogfolytonossági pótlék, már a múlté. Nincs a magyar közgondolkodásban egyetlen rúgó sem, amely egy magyar júliusi monarchiának alapítása irányában rezdülne. Az ifjabb generáció öntudatában az ősi monarchikus emlékek és ösztönök elmosódtak ugyan, s a magyarság fiatal korosztályai – nem utolsó sorban a legitimista politika hibájából – meglehetősen radikalizálódtak a közjogi eszmék szerint is. Ebből a tényből azonban csak akkor támadhatna komoly veszedelem a legitimizmusra nézve, ha ez az ifjonti Sturm és Drang egyedül diktálhatna irányt és törvényt a magyar politikában s a királyság helyreállításának politikai formaruhája nem felelne meg többé korunk demokratikus és szociális eszméinek.

A magyar történelmi alkotmány a maga ruganyos és alkalmazkodó keretei közé tudta illeszteni mindig a demokratikus és haladó erőket, feltéve, ha azok nem feltétlenül tagadták a királyságot és ha nem építettek forradalmi légvárakat *l'art pour l'art*, csak azért, hogy valami beteg vandalizmussal elpusztítsák a múlt értékálló és hasznos képződményeit is. A magyar politikai, társadalmi és gazdasági élet legnagyobb átalakítását és átrendezését az utolsó rendi országgyűlés hajtott végre 1848 márciusában és áprilisában. Ezt a hatalmas megújodást, amelyhez hasonlót csak az 1789-iki francia nemzetgyűlés mutathatott fel, Magyarországon az alkotmányos tényezők közös és szabályszerű megegyezése létesítette és szigorúan törvényes mederbe préselte azokat a vészesen robajló hullámokat, amelyek mindenütt a világon trónokat forgattak fel, ósdi szociális szerkezeteket törtek szét és egy sereg tisztavirágéletű köztársaságot rögtönöztek. Királyi szentesítés erősítette meg a jobbágyfelszabadítást, az ösiség eltörlését, az egyenlő teherviselést, az úrbéri váltságot, a sajtó- és gondolat szabadságot, a parlamenti felelős kormányzatot, az erdélyi uniót, stb., úgy, hogy a legaggodalmaskodóbb közjogász se fedezhetne fel a nagy metamorfózis e csodáján alkotmányjogi szépséghibákat. Utóbb, még *Verwirkungstheorie* alapján álló fejedelem is kénytelen volt elismerni a negyvennyolcas átalakulás jogfolytonossági elemeit, az az ellenforradalom, amely 1848 őszén az önvédelem kardját kényszerítette a magyar nemzet kezébe.

1867 után a magyarság fejlődésének nagy szociális és gazdasági lendülete elakadt. A közhatalom birtokába jutott rétegeket és osztályokat elfoglalta és kimerítette az államszervezés gondja és feladata, az a kötelesség, hogy a rendi állam patriarchalizmusából egy új, modern állami típust alkossanak. Nem a királyon és nem a királyságon múlt, hogy a kiegyezési korszak a Tiszák hosszú uralma alatt társadalmpolitikai és gazdasági fejlődésében megállott, vagy éppen retrográd irányba tévedt. Mihelyt egyszer az volt a főcél, hogy olyan pártmonopóliumot építsenek a kiegyezési műre, amely a monarchia másik államával való *modus vivendi* biztosítását tartotta a magyar állam központi problémájának, amelyet minden jogkiterjesztés, minden reform csak zavarha-

tott: a párteszme öncéllá dermedt, amely minden újítástól és haladástól valójában önmagát féltette, amikor kifelé a kiegyezés változatlan fenntartását és a magyar nemzet elért hatalmi pozíciójának védelmét mondta. Nem a király és nem a monarchikus államforma tehetett róla, hogy e korszak még azokhoz a kérdésekhez se nyúlt, amelyek nem állottak tilalmas területeken, amelyeken a dinasztikus érdek teljesen neutrálisnak érezte magát s amelyek a monarchia nagyhatalmi állása szempontjából mit se számítottak, akár érintették azokat, akár nem. Nem a király és nem az uralkodóház felelősek, hogy a nagybirtok-rendszer változatlan integritásában és anakronizmusában megmaradt, sőt, hogy a latifundiális rendszert újabb és újabb hitbizományok szervezése által még inkább kivonták egy egészséges és természetes földbirtokpolitikai evolúció menetrendjéből, hogy a múlt század végén Magyarország rendelkezett leginkább osztálytörvényhozással, hogy évenként a magyarság százezrei vették kezükbe a vándorbotot, nem lelvén honjukat e hazában s hogy más százezrekkel a tüdővész és a csecsemőhalandóság csökkentette a magyarság természetes szaporodását. Nem vált nagy becsületére ennek a korszaknak, hogy – igaz, politikai és dinasztikus szempontból – a jelen század elején a magyar vezető osztályok helyett az uralkodóház képviselte a szociális és népjóléti gondolatot, amikor a jogokból kismemizett tömegekkel támadtatta hátba és kényszerítette meghátrálásra a magyar vezényszóért folytatott nemzeti küzdelmet. Bebizonyult, hogy a Habsburgok politikájában a kellő időpontban, saját létöszönük felmozdulására, mindig felcsillant az a nemes érc, amelyet valamikor a nagy abszolutisták kevertek uralkodórendszerük öntvényébe mint egy új és hasznos adalékot, vagy egyszerűen csak mint ellenszerét annak a nacionalizmusnak, amelynek kicsapongásai egzisztenciájukat és birodalmukat fenyegették. A magyar uralkodóosztályok sülyedésének szomorú jele volt, hogy 1905-ben a dinasztia állott élére a haladó eszméknek és a jogkiterjesztés gondolatának, az a dinasztia, amely valamikor a nemzetiségek és a szentszövetség erejét mozgósította a haladó szellemtől áthattott magyar szabadságharc letörésére. Ha ellenszenves jelenség volt is Ferenc Ferdinánd főherceg, azért nem lehet

tagadni, hogy sok tekintetben korszerűbb és helyesebb társadalompolitikai szemlélettel bírt, mint a századvég és a huszadik század legtöbb magyar politikusa. Pedig ezek a politikusok megtanulhatták volna, hogy a nagy Árpádoknál, az Anjouknál és a Hunyadiaknál is ősi királyi gesztus volt, hogy az oligarchia ellen a tömegekre támaszkodjanak és hogy az uralkodó oltalma legyen a polgárságnak és a jobbágságnak. A magyar történelmi reformpolitikának tehát nem is kell okvetetlenül Mária Terézia, II. József, vagy Ferenc Ferdinánd főherceg példáira hivatkoznia, amikor azt a tételt igazolja, hogy a monarchia, a magyar királyság tradíciója s a magyar alkotmány szelleme nincs ellentétben a leggyökeresebb társadalompolitikai reformokkal sem. „Még a vérrel mocskolt zsarnok homlokán is – úgymond Joel – fel-felragyog az ész arany diadémja”. Miért hivatkoznánk az angol történelmi alkotmány példájára, amely oly remekül tudta kifejezésre juttatni a fejlődés eszméjét, az állandóság és a változás elemeinek ama hajlékony egyensúlyát, amely mindig a kellő időpontban tudott megelőzni egy korszerű reformmal egy forradalmat? Hiszen a magyar történelmi alkotmányon is látni kell az alkotás homéroszi szellemét, az évszázados törvények nyugalmát, a végzet lehelletének impozáns ritmusait. Megadatott neki, – mint Victor Hugo mondja –, hogy győzzön az idő fölött. Esményibb egyéni és közszabadságot, minden reformnak e termőcsíráját, el sem lehet képzelni, mint aminő a királyság idejében a XIX. század második felében létezett, Ferenc József uralmának második, szerencsésebb korszakában. Reformért, javításért, haladásért, demokráciáért, szociális igazságért magyar embernek nem kell okvetetlenül köztársaságot alapítania. Károlyi Mihály dicstelen kalandja csak annak az igazságát bizonyítja, amit Renan mondott egyik előadásában az Ecole Normale-ban: aj szegény emberiség úgy van teremtve, hogy nem tudja művelni és elérni a jót, csak a rossz árán, az igazságot csak a tévéde-l seken való szakadatlan átbukdácsolásaival.

A magyar pártküzdelmek szenvedélyessége, abnormis hőfoka, amely az országgyűlési választásoknál is hosszú időre elmérgezi és szinte a polgárháború feszültségéig feni az ellentéteket, minden elnökválasztásnál egy-egy államkrízist rob-

bántana ki, s óhatatlanul a pártérdekek rabszíjára fűzné az ideiglenes államfőt, aki inkább lenne törzsfőnöke saját klikkjének vagy csoportjának, mint a nemzeti hatalom objektív képviselője. Micsoda megrázkódtatásokkal járt a harmadik köztársaság első két évtizede még olyan hatalmas és életerős polgári osztállyal bíró államban is, mint Franciaország, holott, ez az államforma már bizonyos tekintetben jogfolytonosságra hivatkozhatott, olyan elődökre, mint Danton és Lamartine köztársasága. És képzeljük el: micsoda balsikerű következményekkel járna egy köztársaság nem a mostani, hanem a holnapi Magyarországon, amelyben idegen fajok is egyenrangú tagjai lesznek a magyar államnak, s amelyben minden elnökválasztás olyan ellentéteket kavarhatna fel, amelyek egy régi uralkodócsalád visszahozása mellett alig mutatkoznának éppen azért, mert ez a dinasztia – ha sorsa össze is lesz kötve a magyar állameszmével – sohase adhatja magát oda eszközként egy szüklátókörü nemzeti sovinizmusnak. Való igaz, hogy a restauráció következményei – mint a tett tapasztalatok bizonyítják, – mindig kockáztatják a feudalizmus és a plutokrácia megerősödésének lehetőségeit. A király is ember, aki elsősorban udvarában, a magához hasonlókkal szeret érintkezni, egy olyan arisztokrácia és pénznemesség fényövében, amely megadja méltóságának dekoratív foglalatát. Egy hétszázéves dinasztia azonban, amely a római császárok és a magyar királyok hosszú sorát adta a történelemnek, fölötte, vagy legalább is kívül áll ezeknek az ellenszenves lehetőségeknek. II. József császárról jegyezte meg valaki, hogy a felség nagyon szereti az alsóbbrendűek társaságát. „Ha meg akarnék elégedni a velem egyenlőrangúak társaságával, – mondta a kalapos király, – akkor egész életemet a bécsi kapucinusok kriptájában kellene eltöltenem.”

Egy Habsburg, aki a trónon sohase parvenü, legkevésbé szorul rá, hogy ilyen keretbe foglalja restaurált trónját, miután semmi szüksége sincs rá, hogy tekintély-hitelt vegyen igénybe bárkitől is. Annak azonban, hogy a magyar restauráció nem jelentheti a megrokkant feudalizmus restaurálását, legfőbb biztosítéka, hogy az ifjú király modern, demokratikus nevelésben részesült, hogy saját gyermekkorán tanulta meg már ismerni a szerény életmód kényszerűségeit, hogy azzal az öntudattal

bír, hogy uralmának alapjait mély és széles rétegekre kell fektetnie, hogy – mint Károlyi József grófnak mondotta, – elsősorban a szegények királya akar lenni. Különben se felejtjük el, hogy talán a mostani rendszer az utolsó, amely fenntarthatja azt a birtokpolitikai abszurdumot, amelyben a középkori feudalizmus csökevényei tenyésznek. Jöjjön bárminő változás, – akár köztársasági, akár monarchista, akár jobb-, akár baloldali, – az nem folytathatja már csak a maga érdekében sem azt a társadalompolitikai irányzatot, amelynek szociális, gazdasági és erkölcsi igazoltsága a múlté, s amely csak akkor tarthatná fenn magát ideig-óráig, ha az utolsó évtized alatt, amellyel a még a reakció természetes folyamata megajándékozta, erejét arra használta volna fel, hogy az ország érdekében valami nagyot, valami rendkívülit, valami maradandót alkosson. Egy restaurált királyság – ismételjük – ha csakugyan odakötözné magát a magyar feudalizmus korhadt oszlopaihoz, legott önmaga élhétlensége felett tartana végítéletet: feltámadt fönix-madár, aki viharban és felhőkben elrepült a saját máglyájáig.

Az imént érintettük, hogy a magyarság állami és hatalmi eszméinek integrálódása szempontjából mennyire célszerű, mennyire realisabb és hasznosabb fenntartani, vagy helyreállítani a monarchista államformát, mintsem hatra-vakra fölteni fajunk történelmi gondolatát a köztársasági experimentumok idetlenségeire, gyökértelenségeire és ingatagságaira. Egy köztársasági kísérlet nemcsak a magyarság egy részét sodorná ellenzékbe, azt, amelyet tradíciója, vallásos érzülete, emléke a királyi hatalom messiási felfogásához vezetett. A királyeszmét nem is az a kétes szorongás tartaná állandó ingerültségben és ébrenlétben, hogy a korrupciótól és a korteskedés vad izgalmaitól elöntött közélet minden egyes elnök-, vagy államfőválasztásnál visszataszító orgiákat ülhetne, amelyekből minden érzékű ember visszaborzad. A folytonos elnök- és államfőválasztást megelőző küzdelmek teljesen elhalványítanak az államhatalom objektív gyakorlásában való hitet, azt a személytelen és fölényes tárgyilagosságot, amelyet épp a maga függetlensége és feszélyezetlensége, pártok fölötti állása és stabilitása miatt csak egy alkotmányos monarchia tudna biztosítani.

Erős, megszervezett országban, amelynek régi és érintetlen műveltsége van, nem annyira az ember ragadja meg a hatalmat, mint a hatalom az embert – mondja egy modern francia politikai író. – De nálunk, ahol még a kormányelnököket is a hatalom varázsa arra ösztönzi, hogy pártmonopóliumokat és évtizedeket érő rendszereket alapítsanak, a választott államfő, vagy a köztársasági elnökség okvetlenül felidézne az önkény és a tyrannis szellemét, mint azokban a despotikus jellegű amerikai köztársaságokban, ahol tábornokok, pénzemberek és vakmerő politikai spekulánsok szakadatlan hazárdjátékot folytatnak az állam érdekeivel és ahol mérhetetlen pártkorrupcióval és véres polgárháborúkkal hódítják el egymástól a közhatalmat. A hatalom – Conrad Ferdinand Mayer szavaival élve – az istenek legfinomabb ajándéka, s aki egyszer belekóstolt, nem kíván az tudni többé az élet semmi más javáról. A hatalomhoz, mint öncélhoz való görcsös ragaszkodás ösztönét az emberben csak a szokás hatalma és tradíciója fékezheti, egy olyan ruganyos stabilitás, amely éppúgy ismeri a hatalmi tényezők elemei között a fixpont szilárdságát, mint a változást hangsúlyozó alkatrészek lendületét. A magyar közélet etikai alapjainak megszilárdítása érdekében az örökletes monarchia visszaállítása a nemzeti élet egyenletes fejlődésének elsőrendű érdeke.

A LEGITIMIZMUS ÉS NEMZETISÉGI KÉRDÉS

A magyar állami fejlődés idővel kétségtelenül túlfogja szárnyalni a trianoni vonalakra adaptált mérték szempontjait és feladatait. Amikor a legitimizmus elvében adott politikai esélyeket vizsgáljuk, az első pillanatra szembeszökik ennek a nemzetiségi kérdéssel való összefüggése, illetőleg az a helyzeti erő, amelyet a legitimizmus a nemzetiségi kérdésnek, a magyar állam e központi problémájának szögéből jelent. És itt lehetetlen, hogy ne idézzük Bossuetnek a nagy Condé hercegről mondott halotti beszédéből azt a mondatot, amellyel az emberi értelem előtt azt akarta megvilágítani, hogy a múlt bizonyos fonákságainak és hibáinak fanyar gyümölcsseiből miként lehet néha a jövő nemes zamatú italát szüretelni. Bámulnunk kell – mondta a nagy hitszónok – az isteni Gondviselés fontos alchimiáját, amely a rosszból is el tudja vonni a jót, ha művében szüksége van rá. Ez a mi elmélkedésünk nyelvére fordítva azt jelenti, hogy azoknak a bűnöknek és hibáknak tüskés galagonyái, amelyeket a Habsburgok ültettek el a múltban a magyar talajon, a nemzetiségi kérdés parcelláján, az integritási gondolat rózsafáivá változhatnak egy hivatott és bátor kertész gondozása alatt.

Bármint alakuljon a magyarság jövője, abban a magyar közszellem minden hivatott irányítója egyetért, hogy a régi nemzetiségi politika tovább nem folytatható. Ez a nemzetiségi politika nem volt olyan rossz, mint aminő veszett hírért költötték Jászi Oszkárék és a nemzetiségi agitátorok. Ámde soha kisebb és alkalmatlanabb eszközöket nem forgattak nagy célok érdekében, mint a kiegyezés után következő rendszer a nemzetiségekkel szemben. Aulikus szabadelvűek és szélső függetlenségiek – Mocsáry Lajos és utóbb Justh Gyula kivételével – egyforma buzgósággal karolták fel az egységes magyar nemzeti állam gondolatát, a sovinizmusnak

hogy e jelszavak és frázisok szivárványos álomképei valaha tettékké sűrűsödtek volna. Lehet, bár aligha bizonyítható, hogy a kiegyezés utáni magyar politika tovább ment volna a tyúkszemrehágások és az apró szekatúrák koncepcióján, a nemzetiségekkel szemben, ha erre bátorítást és felhatalmazást kapott volna felülről. A XIX. század második felében a nemzetiségi kérdésnek az a fajta felfogása és kezelése, mint amint a poroszok honosítottak meg Posenben, vagy az oroszok a kongresszusi Lengyelországban, a nemzeti hegemoniának erőszakos beolvasztó kísérletekkel való megerősítése, ha szabad így mondani, nem terhelheti az egyes uralkodófajták és államnépek felelősségét csupán, mert nagyban és egészben véve a kor uralkodó eszméje volt. Ellenben a Habsburg-ház minden uralkodója – bármily szellemi, karakterbeli, vagy felfogás szerint való különbség volt is köztük, – kötelező elv gyanánt vallotta a nemzetiségi individualitás fenntartásának és ápolásának tételét, annak a finom, sokszor mesterkéltnél is bonyolult egyensúlyi rendszernek minden politikai változáson túl való érvényesítését, amely nem tűrte egyik faj elnyomó felsőbbségét sem a másiké fölött. Átvették, tovább fejlesztették és a maguk rendszerébe építették a *divide et impera* római elvét, amelynek ünnepélyes kifejezést Vergilius adott, a latin nemzeti hőskölteményben, ahol a, római nép hivatását így formulázza:

Mások szebb műveket remekelnek az ömleget ércből,
 Elhiszem, vésőjük életet ad a pároszi kőnek
 Jobban védnek ügyet s rajzokkal jegyzik az égkört,
 S pontra kiszámítják a kelő csillagzatok útját.
 Róma, te kormányozd hatalompálcáddal a földet,
 Ez lesz műelemed, fékezd fegyelemmel a békét,
 Ám légy kegyes a letiporthoz.

Ha a Habsburgok egyetemes történelmi szerepét és jelentőségét vizsgáljuk, akkor, ha nem vakítja el szemünket a történelmi elfogultság hályoga, rájövünk, hogy Közép-Európa kis népei között, amelyek nem voltak oly hatalmasok, hogy élhessék a maguk kizárólagos életét, sem oly jelentéktelenek, hogy belenyugodjanak egy nagyobb nemzetcsaládba való felszívódásba, ők képviselték az egyensúlyi gondolatot, az egy-

másra való utaltság törvényét, azt a geopolitikai szükségességet, hogy a Duna vízrendszerének országai és tartományai egy gazdasági és politikai védőtestben egyesüljenek. Ennek az eszmének a megértése és elfogadása tette ellenségeivé a Habsburgokat a magyar nemzeti gondolat olymértékű kifejlődésének, amely szétrepesztette volna ennek a magasabb szolidaritásnak kereteit s ilymódon a magyarság, a kozmopolita jellegű habsburgi birodalomból kilépve, a Kárpátok alján csakugyan kiépíthette volna az egységes nemzeti állam szervezetét. A Habsburgok ezért fordultak szembe oly vaskövetkezetességgel és állhatatossággal a magyar önállósági gondolat vezéreivel s ezért vették védelmükbe a nálunknál gyöngébb nemzetiségeket, akiket már csak azért is királyi oltalomban részesítettek, mert a magyar nemesség jobbagyai voltak.

A nemzetiségek a magyar önállósági mozgalommal szemben való felhasználása és kijátszása már Rákóczi idejében kezdődött, valójában azonban akkor virágzott ki, amikor a napóleoni korszakban a nemzetiségi kérdés lett a történelmi magyar állam Achilles-sarka. Ekkor írta az illyr Gáj Lajos egyik barátjának ezeket a híres szavakat: *nolentes, volentes, proteget vos sua Caesarea majestas*. Persze lett volna más út is járható a Habsburgok részére, az, ha élére állanak a magyar állami és birodalmi gondolatnak. De ha nem tették ezt Németországban, amelynek császári koronáját viselték, miért tették volna éppen Magyarországon, amely abban az időben sokkal szerényebb hatalmat képviselt, mint a habsburgi domíniumok többi része?

A Habsburgoknak magyar nemzeti szempontból ez a kétségtelenül elhibázott és elítélendő irányzata, amelynek utóbb annyi kárát vallották, s amelynek bukásuk egyik oka is tulajdonítható, amely egyik akadályja volt a magyar állam organikus kifejlesztésének, s amely a magyar közvéleményben annyi keserűséget, széles rétegekben ma is elolthatatlan gyűlöletet gerjesztett-ellenük: a magyarországi nemzetiségek körében épp ellenkező hangulatot és lelki dispoziციót fakasztott, a hálának és a ragaszkodásnak érzetét amaz erőteljes iránt, amely mérsékelte, vagy meggátolta elnyomatásukat és kiforgatásukat nemzetiségi mivoltukból. A Habs-

burg-ház e köztudattá szilárdult nemzetiségi közvélemény következtében kétségkívül egyik összekötő ereje volt a szent-istváni birodalomhoz való ragaszkodásuknak, néha talán inkább, mint az ezeréves magyar királyság, mint a csaknem ezeréves együttélés és mint a földrajzi és gazdasági egymásrautaltság törvénye. Aki tehát – mint e sorok írója írta 1923 március 30-án, – Magyarország területi integritását akarja, annak akarnia kell egy más nemzetiségi politikát is. Még pedig olyant, amely közelebb áll a régi habsburgi hagyományokhoz, mintsem a magyar állameszme által koncipiált s a régi magyar uralom által képviselt irányzathoz. Minthogy pedig a magunk erőinek lelkiismeretes és reális számbavétele után nem folytathatunk, csak olyan politikát, amelynek útját együtt kell, hogy járjuk a tótokkal, a németekkel, a horvátokkal, a ruténnel, sőt az erdélyi románokkal is, világos, hogy azok a garanciák, amelyeket ez új nemzetiségi politikai orientáció végrehajtása mellett adhatunk, sokkal inkább rendelkezni fognak a hitelképesség ismérveivel, mert a váltókat olyan kezes írja alá, akire ők hálával gondolnak, akiben ma is megbíznak, akinek körükben tekintélye és népszerűsége van. Annakidején a kisantanthoz tartozó államok nagyon is érezték, micsoda veszedelem rejlik reájuk nézve Károly király restaurációs kísérleteiben. Innen az ő állandó idegességük és félelmük olyan magyar rendszerváltozástól, amely komolyan törekszik egy okos, bátor s a mai viszonyok között egyedül lehetséges nemzetiségi politika vállalására, amelyért a törvényes magyar királyság kezeskedhetnék. Viszont a mi számunkra egy okkal több, hogy egy ilyen restaurációért, amely az integrálódó hajlamokat és erőket megeleveníti, vállaljuk a küzdelem minden nehézségét és kockázatát.

A MAGYAR ÁLLAMESZME VISZONTAGSÁGAI

Magyar elmék előtt, akik egy-egy nagy történelmi összeomlás romjai között el-eltűnődtek sorsunk kétségbeejtő egyformaságán, s akiket nem egyszer szállott meg a megsemmisülés sejtelme, sokat gyötörték magukat azon a kérdésen: vajjon szerencse, vagy szerencsétlenség-e, hogy nomadizálásunk itt ért véget a Duna völgyében és hogy sátorlakókból itt váltunk honfoglalókká és államalapítókká. Létünk törekénysege, esendő volta, ingatagsága vajjon helyzetünkben gyökerezik-e, vagy faji tulajdonságaink defektusaiban? A titáni Zrínyi magányos töprengéseinek feloldhatatlan homályain is átsugárzott a társtalan és megértetlen fajta irtóztató tragikum: nem lett volna-e jobb – sikoltott fel az Á f i u mban – otmaradnunk a királyi Turánban, eltűnni, vagy elsompolyogni végképpen a népek országútjáról és idegenségünket elsírni az ázsiai steppék mérhetetlen térségein, ahol mégis csak nincs más igazság, mint a magunk hatalmas faji igazsága, kevély és rendíthetetlen érzése. Hogy nem fáradtunk, nem merültünk ki az ezeréves európai viszontagság pihenőtlen hajrájában, hogy sose értettek meg bennünket azok, akikhez tartozni akartunk és árulók gyanánt bántak velünk azok, akikkel európai létünk igazoltsága nevében szembeszálltunk! Szerencsétlenségünkre minden európai vihar a mi területünkön tombolt át, hogy gyakran magával sodorja azokat a kósza jövevényeket is, akiknek bennünket tartottak s a nagy keleti és a déli szelek viszont kőfalainkba, székesegyházainkba és városainkba ütköztek, amelyekbe európai életformánk kultúrtartalmát gyűjtöttük össze nyugodtabb periódusokban.

Nem egyszer estünk magunk is áldozatául azoknak a szellemi válságoknak, amelyeket felkavart bennünk a pesszimizmus forgószele, s amelyeknek porfelhőiben és légörvényei-

ben elsötétedett előttünk az egész látóhatár. Néha magunk is azt hittük, hogy sosem bírunk úrrá lenni képzeinken és nézeteinken, amelyeknek mindegyike azt mondta nekünk, hogy vége mindennek és hogy a történelem megcsendítette a lélekharangot a magyarság betegágya mellett. Rettenetesen szenvedtünk elvesztett hitünkért és óriási erőfeszítésekre csikartuk magunkat, hogy azt újból visszaszerezzük. Megsemmisülve tébolyogtunk a szakadék szélén, ahonnan látnunk kellett a mélyben egy nagy és nemes nemzet széthullott darabjait, egy nemzetét, amelyet, véreben fagyva, ellepve a feloszló tetemek férgeitől, az ótvar és a rüh parazitáitól, szegyenében és gyalázatában talán jobban szeretttünk, mint a szerencse és a dicsőség felmagasztalásában. Láttuk eléktelenítve e sebektől, amelyek közül gyöngébb szövetű szervezeteknek egy is elegendő, hogy menthetetlenül elpusztuljanak. Láttuk rászakadni egyszerre a területi, az állami, az erkölcsi, a szociális, a gazdasági és a faji válságoknak egymásból fakadó és egymásra ható hullámain, s mindezeket túl gyakran egy tehetetlen és szerencsétlen kormányhatalom cél és terv nélküli kísérleteit, amelyek csak gátolták az áldozat kétségbeesett igyekezeit, hogy ebből a vízözönből partra vonszolja fáradt, kimarjult tagjait és kísérteties csonkjait.

Nem bírtunk hinni többé regeneráló öntevékenységünk sikerében. Elszorult a mellünk, ha arra gondoltunk, hogy ez a nemzedék nem örökölt atyáitól egyebet, mint egy kis néprajzi rezervációt egy ezeréves államterület helyén, s egyben erre az ivadékra hagyták félévszázados szociális és gazdasági mulasztásaiknak minden halálos következményét. Egyre világosabbá lett előttünk, hogy történelmünk legnagyobb feladatát és kötelességét hártották reánk s egyúttal mindent, de mindent elszalasztottak, vagy elvették, ami szükséges lett volna, hogy e roppant feladat és kötelesség anyagi és erkölcsi erőfelfejtésünk legmagasabb feszültségű pontján találjon bennünket. Meggyűlöltük a fűrészpores irredentát, a nyegleség és a tudatlanság e szálnalmas anakronizmusát, amely végül is azzá lett, amivé válnia kellett: tehetetlen sápiózása egy álmatag, lomha, hivatását bombasztokkal ledaráló enervált társadalomnak, amely nem tud leszokni a malomalatti világpolitikáról, a kiskocsmái szószátyárkodásról és a bárgyú messzia-

nizmusról. Mit tagadjuk! Amíg Poloniusként vizsgálgattuk a reánk hajló ég fantasztikus felhőalakjait, sehol se láttuk e széthasadozó, majd újból összetorlódó felhőtömbök között az azurfoltokat. Egyszerre megértettük rettentő realitását a legnagyobb magyar atyjáról szóló följegyzésének, ami mellett az iskolapadokban és később oly szórakozottan, annyira közömbösen haladtunk el, azt, hogy Széchenyi atyja, mint magyar, reménytelenül szállott sírjába.

Bizonyos, hogy mikor az ember a legtárgyilagosabb akar is lenni, eltúlozza saját korának szemléletét még akkor is, ha azt hiszi, hogy egészen kievickélt a napi politika terhes unalmasságaiból és gyakran megtévesztő és kétségbeejtő zavarai-ból. Túlozzuk a baj és a veszedelem félelmét éppúgy, mint ahogy túlozzuk saját ítéletünk és fogalmunk jelentőségét. Nemzedékünkől csak keveseknek adatott meg a kisdetek ártatlansága s talán még kevesebbeknek a történész elfogulat-lansága, vagy a filozóf felhőtlen, magasztos lelkiegyensúlya. Minél tisztább és levegősebb magaslatokra hágsz fel, ahová nem ér fel a napi politikától megfertőzött szenvedélyek lár-más forrása, annál kevésbé csálnak meg a tér és az idő arányai. Az ember gyakran mások betegségén keresztül látja világosan a maga egészségét, s az összehasonlítás sokszor egy csapásra véget vet hipochondriájának. Tudod, hogy nem a leg-jobb lábom vagy az egészségeddel, de némileg megnyugszol, ha látod, hogy náladnál sokkal betegebbek is ragaszkodnak az élethez, ami valójában a gyógyulás első jele. A vadászok mondják, hogy némelyik madarat egy-két szem sörét is leme-ríti annyira, hogy holtanapjáig se bukkan fel többé. Más szárnyasok pedig tovább futnak megsebzett tollaikkal s biz-tosan eliramodnak vadászoktól nem veszélyeztetett rejte-keikbe. És ha másokkal való összehasonlítás tükrében vizsgál-od felül komor sejtelmeidet és képzeletidet, akkor se ess az ellenkező végletbe, de bizvást meg fogsz vigasztalódni: a te állapotod mélypontja még mindig magasabb amazok állapo-tának tetőpontjánál.

Nemzetek életrevalóságának kritériumában döntő szem-pont azoknak az államépítő és szervező erőknél mennyisége és minősége, amelyekkel megválthatják polgárjogukat a tör-ténelemben. Ezek a tulajdonságok sokfélék, a különbség és

az árnyalat gazdag fokozataival. Köztük uralkodó elem az az öntudat, amely a politikában mindenekfelett az uralmi gondolat jogosultságát és érvényesülését revelálja. E tulajdonságok közül kétségkívül a katonai erényeknek bizonyos kiművelt egyensúlya a döntő tényező mindaddig, amíg aki bírja marja törvénye uralkodik a népeknek egymáshoz való viszonyában. Régebben ez a katonai erény gyakran egymagában eldöntötte az államszervezés sorsát, utóbb azonban a műveltség, a politikai ösztön és a gazdasági hatalom alkatrészei egyre fontosabb szerepet játszottak a történelmi kiválogatásban. Azt kell mondanunk, hogy mindezen elemeknek összessége alkotja és formálja egy nemzetnek államépítő és államszervező génuszát, azt a nagy és kiművelt faculté-t, amelyet a népek még a bölcsőkorban isteni adomány gyanánt kaptak a gondviseléstől. Nem lehet kérdés tárgya, hogy végső fokon mindig ennek az államépítő és államszervező génusznak fölénye szab törvényt a történelem érthetetlen sorsfordulataiban.

A mi államalapításunk egyesegyedül a magunk ténye és teljesítménye. A magunk erői és gyöngeségei, a magunk erénye, ízlése és gyarlósága látszanak állami fejlődésünk minden fázisán. Nem majmoltuk le az idegenét, vagy a szomszédét. Amit átvettünk, vagy átkölcsönöztünk tőlük, az jobbadán járulékos, technikai elem, amelyet alkalmaztunk stílusunkhoz és átídomítottunk testünkhöz. Senkise segített rajtunk, sőt csaknem mindenki gátolt, zavart és hátráltatott. Az egész magyar államiság, – rövid és átmeneti türelmi időszakok kivételével – a polgárosult Európa ellenséges közönyével találkozott, vagy éppen tevékeny rosszindulatával s a barbár Európa folytonos támadásaiba ütközött. Mondhatni, még a keresztvizet se ingyen kaptuk, mert azt az ellenszolgáltatást vállaltuk érte, hogy őrizzük Európa békéjét és szünet nélkül virrasszunk haladásának zavartalansága felett. A Nyugat sose becsülte meg ezt az őrállói hivatásunkat – mint az előbb említettük – a Kelet viszont renegát gyanánt bánt velünk, mihelyt erőt érzett magában, hogy hódító vállalkozásokra induljon a kereszténység délkörei elé. Európa állami és politikai létünk feladása árán talán magához tartozónak ismert volna el, Ázsia és a Balkán pedig civilizációnkat követelte

váltságdíjul fejbőrünk épségben hagyásáért. Mi azonban egyformán ragaszkodtunk állami függetlenségünkhöz és európai mivoltunkhoz s egyikről se tudtunk lemondani csak azért, hogy könnyítsünk létünk mostoha feltételein, amelyek közül az egyiket áruba kellett volna bocsátanunk a másikért.

Bírtuk a nagyság ösztönét, az arányok érzését s az egyensúly ama nemének ízlését, amely az erőből származik. A derült méltóság színével mérsékeltük szerencsénk ragyogását s az erő nyugodt rezerváltságával túrtuk szerencsétlenségünk hosszú időszakait. Városainkat feldúlták, iskoláinkat elpusztították, templomainkat megszejtelenítették s a Nyugat és a Kelet vandalizmusa nyomán támadt óriási romhalmaz a magyar föld és a magyar faj fájdalmas végzetéről tanúskodik, arról, hogy itt gyakran minden elpusztul, csak az életösztön nem, amely nem fáradt ki, hogy újra kezdje a maga csodáinak történetét. Ázsiai eredetünk terheltségei javunkra váltak a szenvedések elviselésében, szerzett európai tulajdonságaink viszont segítettek a talpraállás lendületében s az időnként életszükséglet gyanánt jelentkező egyéni iniciatívákban. Természetünk és problémánk e kettőssége néha szerencsésen kiegészítette egymást. Miközben egymással sokszor az engesztelhetetlenség fokáig viaskodtunk, mindegyik hasznunkra vált a sors támadásainak kivédésében. Minden tettünk, minden cselekvésünk és alkotásunk tehát kizárólag a magunk tulajdonjoga, legfeljebb azt tehetjük hozzá, hogy ami hiba, gyarlóság és bűn keveredett bennük, azzal az európai tényező kért, vagy kéretlen beavatkozása csak visszaélt a maga előnyére. Legvégzetesebb politikai eltévelyedéseink abból fakadtak, hogy tett jó szolgálatainkért idegen erők segítségére számítottunk. Még a török kiűzésére nagynehezen felmozdult germán hatalmak is bevárták, amíg elvéreztünk, részben az ellenük folytatott küzdelmeinkben, s amíg az ottoman invázió a német tartományokat és városokat is fenyegette. A német vasasok és a vallon zsoldosok lépten-nyomán legott kézbesítették nekünk az ellenszámlát: a politikai szolgaságot, ami ellen megint csak régi jó kardunkhoz kellett fellebbezni. A magyar államiság is, miként Róma, amely Martialis szavai szerint a phönixhez hasonlított, minden válságának tűzéből megifjodva kelt ki, s amikor újjáépítették, mindig hozzáido-

mították egy kissé a nap divatjához. Olyan, mint egy sok évszázados dóm, amelynek alapstílusához mindenkor minden művészet és minden ízlés hozzátoldotta, vagy hozzárestaurálta a maga építészeti elemeit: archaikus és monumentális egyszersmind, nem mesterséges romok régészeti utánzata, aminőkkel a parvenü gazdagság szokta felékesíteni dísztelen szerencséjét.

Közvetlen ellenségeink és szomszédaink mihozzánk képest a történelem szerencsefiai. Mások rakták a fészket, ők egyszerűen csak beletelepedtek. A konjunktúra népecskéi, akik számára mindig mások kaparták ki a gesztenyét a parázból, akik a nagy megpróbáltatások idején elosontak a történelem országútjárói, akik valójában sohase ismerték a házépítésnek s az otthon védelmének napról-napra megismétlődő gondjait és veszélyeit, a javítgatásnak és a tatarozásnak heroikus verejtékét, következésképp teljesen idegen tőlük ennek az inaszakadt erőfeszítésnek, ennek az elgyötro és aprólékos munkának, ennek a folytonos helytállásnak és virrasztásnak tragikus dicsősége és önérzete. Államaik éppúgy másoknak teremtményei, mint alkotmányaik. *Invention française, fabrication allemande.* Kultúrájuk nagyrészt éppúgy behozatali cikk, mint ahogy importanyagból vették államuk szerkezeti alapjai és oszlopai is. Romániát, a régebbi kicsinyt éppúgy, mint a mostani nagyot, a nagyhatalmak létesítették az ozmán birodalom széthullott részeiből. Még egy nagy magyar államférfi, az idősebb Andrássy Gyula is közreműködött a román állam kifejlesztésében és rangemelésében. Szerbia és a délszláv állam szintén e földi istenek ajándéka, hogy Csehországról ne is beszéljünk, amely a középkorban már a római szentbirodalom közösségében megtalálta azt az erősebb és magasabb szolidaritást, amely létének éppoly biztosítéka volt akkor, mint most a francia protektorátus.

Ezek a háborús pszichózis által létesített, vagy megnagyobbított államok csak egy lefegyverzett Magyarország mellett érezhetik magukat viszonylagos biztonságban addig, amíg a francia túlsúly diplomáciai ellenállás nélkül érvényesülhet Közép-Európában, vagy ameddig a francia politika a helyzetnek más, realisabb megismerésére jut. Létüknek, szerencsésüknek és biztosságuknak ez az ideiglenessége a

főoka idegességüknek, amely felzaklatott félelmi képzetek által még jobban hervasztja amúgy is sovány államszervező képességeiket. A sietés kapkodása s a rettegés állandó feszültsége látszik minden mozdulatukon, amelyekkel egy nagyobb erő természetellenes leigáztatására reagálnak. Minden terror, minden rablás, jogfosztás és üldözés ellenére, vagy talán éppen ezek miatt, a nemzetiségi, vagy kisebbségi kérdés sohase volt még annyira gyulladós állapotban a Duna völgyében, mint most. Tizenhárom esztendő telt el az új impériumok időszámításában, s máig sincs egyetlen olyan nemzeti kisebbségük, amelyet lelkiileg magukhoz tudtak volna láncolni s e kisebbségek közül talán egy sincs, amely ne vállalná szívesen mostani felszabadításuk helyett a „magyar igát”. Ők maguk is érzik, hogy mihelyt csökken irántuk az európai hatalmak tevékeny jóindulata, s mihelyt valaki lefejtí róluk a páncélgubót és helyreállítja itt az erők szabad versenyének lehetőségét, nincs az a természeti, vagy természetfölötti hatalom, amely meggátolhatná, vagy megállíthatná bomlásuk és szétesésük folyamatát. Olyan képződmények, olyan mesterkelt állami kreációk, amelyekben napról-napra növekednek a centrifugális erők, az úgynevezett államnép erkölcsi és hatalmi kisugárzásával szemben, csak addig tarthatják magukat, ameddig a külső protekcióknak hatékonysága ezt a páncélinget biztosítja nekik. Olyan államok, amelyeknek sorsa az európai konstellációk esélyein lebeg csupán, hogyan is versenyezhetnének olyan államszervezetekkel, amelyek létezni tudnak ilyen konstellációk nélkül, sőt ellen is?

Amikor arra utaltunk, hogy mekkora szerencsétlenségeket zúdított reánk földrajzi helyzetünk, más szempontból legott feltűnő, hogy létünk és fönmaradásunk szempontjából centrális elhelyezkedésünk mekkora előnyökkel jár, hogy a magyar eszme teljesen centrális jellegű, a magyar eszmét pótló, vagy a magyar eszme vesztére törő törekvések periférikus jelentőségével szemben. Közép-Európában csak akkor lesz rend és nyugalom, ha a megoldást nem a periférikus népeknél keresik, hanem visszatérve a földrajz és a mértan szabályaihoz, a megoldás egyedül lehetséges és egyedül reális módjával, a súlypont a földrajzi, mértani és történelmi centrumra csúszik vissza, amely a széleknek annyi önállósá-

got és önkormányzatot nyújt, amennyi az észszerűség, a viszonyosság s az egyensúly törvényei alapján szükséges és lehetséges. Amikor összegezni akarjuk államszervező és államfenntartó erényeinket, ne hagyjuk ki közülük helyezkedési érzékünk csodálatos finomságát, azt a nagyjelentőségű tény, hogy a honfoglaló magyarság éppen a Dunavölgy közepét szállotta meg, amelyet ismét és ismét birtokába vett, amikor erőszakos hódítások, vagy telepítések már-már kimozdították innen. Ennek a középponti elhelyezkedésnek politikai, gazdasági és katonai előnyeit senkise ismerte fel nálunknál világosabban és mélyebben. Se a rómaiak, akik két provinciájukat a keleti és a nyugati szélekre alapították, – végtére is az ő hatalmi rendszerük súlypontja az itáliai félszigeten feküdt Nagy Konstantin császárig – se a hunok, akik sokkal többet markoltak, mint amennyit megtarthattak, se a germán törzsek, amelyek szintén a római limeseken belül telepedtek meg, se a szláv hordák, amelyek az állami kohézióra való minden képesség nélkül csavarogtak a senki földjévé vált Duna völgyében. Ez az ősi foglalás, amelyet – mint említettük – néhányszor meg kellett ismételnünk, egyéb tényeinken és tulajdonságainkon kívül biztosítja nekünk adott pillanatban a központi helyzet sorsdöntő fölényét, a szélek népeinek időnkénti ambíciójával és szerencséjével szemben. Még ha lemondani akarunk is a vezetés gondolatáról, ez a központi fekvés a királyi Duna mentén, folyton azt fogja sugallni és arra ösztönözni nagyobb aspirációkra felajzott magyar nemzedékeket, hogy a budai Vár ennek a területnek a Capitoliuma, amelyen mindig nagyobb a hatalom ingere és csábítása, s mindig nagyobb az uralomszervező génusz igézete. Ez a központi helyzet ellensúlyozta gyakran meddő és sivár generációk rossz politikáját s végeredményben helyrehozta rossz kormányzatok vészes kisiklásait és gyászos mulasztásait. Nem tartozunk hát egy kényszerfelszámolás alatt álló politikai csódtömeghez, hogy okvetetlenül negyven-, vagy huszonöt százalékos egyezséget kelljen kötnünk történelmi hivatásunkkal. A mi fajtánknak nem *sub specie conjuncturae*, hanem *sub specie aeternitatis* adatott meg a hatalom és a méltóság a Duna-menti népek sokadalma között.

A MAGYAR ÉS A HABSBERG ESZME KÉPZELETE

Azt is említettük, hogy a Habsburg-ház összeomlásának egyik oka a dunavölgyi probléma szemléletében az a következetesen érvényesült dinasztikus öncélúság, amelyhez az epigonizmus önállótlanágával és gépies tradicionalizmusával akkor is ragaszkodtak, amikor már más útra kellett volna térniök. A Habsburgok nagy tanácsadói közül Savoyai Eugén hangsúlyozta a tizenharmadik század elején: den Schwerpunkt nach Ofen zu verlegen. Az egyik legmozgékonyabb osztrák politikai elme, Gentz Frigyes, a római szent birodalom bukása után szintén azt ajánlotta, hogy a birodalom keleti szféráira helyezték a hatalom súlypontját s inkább alakítsanak egy pannóniai császárságot, amely nagyban és egészben a régi magyar állameszme felelevenítésével járt volna. Ismeretes az is, hogy az ötvenes években Bismarck mint porosz követ a démoni lángelme éleslátásával és rapiditásával ismerte fel a magyar államterület centrális fontosságát a nyugati szláv-német tartományokkal szemben.

Mi a jövő? A magyar eszme és a Habsburg-eszme kompromisszuma, amely a magyar állameszme centrális jellegéből indul ki, hogy az egyensúly nevében, a tényleges erőviszonyok számbavételével, biztosítsa a periférikus erők önkormányzatát és önfejlődését. Kérdés: tudjuk-e és merjük-e vállalni azt az új irányt, amely éppoly korszakos lépést jelentene a magyarság és a nemzetiségek viszonyának átalakulásában, mint aminő bátor és egyúttal megfontolt fordulat következett be az 1868-iki nemzetiségi törvény által, amely a rendi állam patriarchalizmusából a nemzeti állammak a soknyelvűség ellenére egy eredeti, végtelenül ruganyos és fejlődésképes formáját teremtette meg. Deák törvénye egységes és oszthatatlan magyar nemzetet ismert csupán, amely különböző nemzetisé-

alkotta meg e törvény által, amelyben a magyar etnikum is éppen olyan nemzetiség csak, mint a rutén, a német, a szlovák, a román, satöbbi, s amely a természetes fejlődés kiválogató törvénye útján megteremtette például az amerikai nemzetet a soknyelvű fajok konglomerátumából, amely azonban a nemzetiségi individualitások szabadságai fölött fenntartotta a legfőbb hatalom egységét s a legnagyobb tekintély egyöntetűségét. Deák a nemzetiségi törvény alapelveiben egyrészt a negyvennyolcadiki események tanulságait és következményeit vonta le, másrészt a rendi magyar államegység gondolatát akarta konzerválni, liberális és demokratikus formák között.

Senkise értette meg nálánál jobban annak a ténynek a fontosságát és senkise iparkodott annyira e tény megragadásában érvényesíteni a gyakorlati politika célszerűségeit, mint a haza bölcse, aki megérezte, hogy a magyar államegység eszméjével szemben sokkal könnyebb leküzdeni a nemzetiségek ellenállását, mint bármikor 1848 előtt, amikor ezek a magyarországi népek az olmtüzi oktroj után becsapatva és kisemizve távoztak a császári abszolútizmus terített asztalától. Nagy tanulság volt ez a magyarországi idegen hépfajok: számára, amelyeknek egyrésze fekete-sárga zászlók alatt résztvett abban a nagy koalícióban, amelyet a császári királyi önkényuralom szervezett a negyvennyolcban megújódott magyar államiság lerombolására. A nemzetiségek egy része legalább, éppúgy, mint maguk a magyarok, felismerték, hogy csupán feszítő vasnak alkalmazták az ő népi és faji energiájuk felszabadulását a magyar állameszme széttörésére, következésképp sokkal bensőségesebb és őszintébb hajlandóságot éreztek a magyar állameszme nemzetiségi koncepciója iránt, mint a kedélyesség és a bestialitás ama keverékével szemben, ahogy Treitschke, a kiváló porosz történetíró, a Bach-uralmat nevezte. Az uralkodóházzal való megegyezés után, amikor ez elfogadta a magyar állameszmével való kompromisszum eszméjét, Deák nem volt arra kényszerítve, hogy a nemzetiségi individualitás elvének elismerésében odáig menjen el, mint nagy ellenfele, Kossuth Lajos, a dunai konföderáció tervezeténél. Igaz, hogy ezzel szemben a magyar állameszme attribútumainak rovására kénytelen volt bizonyos áldozatokat hozni

s engedményeket tenni a monarchia nagyhatalmi állása javára. Sokan úgy fogták fel, hogy a kiegyezés nem semmisítette meg az összbirodalmi eszmét, hanem csak dualizálta. Ezek az áldozatok és engedmények azonban mégsem voltak annyira súlyosak, mint amelyeneket Kossuth konföderációs tervezete foglalt magában.

A nemzetiségi törvény valóban csodálatraméltó egyvelege a szilárdságnak és a ruganyosságnak, amikor nyitva hagyta a fejlődés lehetőségét az egységes nemzeti állam és a föderatív gondolat felé egyaránt, aszerint, hogy a magyarság bölcsessége és életereje miként tudja kihasználni az uralkodóházzal való viszony rendezésének és stabilizációjának mérhetetlen előnyeit. Ennek a nemzetiségi törvénynek elveiben és paragrafusaiiban iktatott államférfiúi bölcsesség és eszélyesség még inkább szembeszökő, ha meggondoljuk azt, hogy a parlamentáris és demokratikus állam megteremtése negyvennyolcban alapjaiban forgatta fel a nemzetiségi viszonyok nyugalmi állapotát Magyarországon. A magyar nemzeti gondolat fejlődésével párhuzamosan, vagy annak visszahatásaképpen lényegesen megváltozott a magyarság arculata idegennyelvű testvéreinkkel szemben. 1848-ig ugyanis a magyar uralom egy keskeny méretekre szorított rendiségnek inkább úgynevezett szociális elnyomása volt, amely egyaránt zsidbadt a magyar, a szlovák, a német, a rutén, a román, stb. jobbágyságra.

Az idegen népfajok e rendi uralom alatt a magyar nemességben nem annyira nacionális, mint inkább szociális felsőséget éreztek s a kiváltságos osztályokba való felszivárgás a nemzetiségi jobbágyság számára éppoly könnyen, vagy nehezen elérhető fejlődés volt, mint a magyar *misera plebs contribuens* részére. Deáknak tehát meg kellett oldania a kör négyyszögesítésének problémáját, azt tudniillik, hogy a rendi magyar állam koncepciójának helyére az egységes és oszthatatlan magyar állameszmét helyezi, amely a nemzetiségi kérdés kezelésében egészen önálló módszerekkel próbálkozott, szemben azokkal a kísérletekkel, amelyeket Anglia az írekkel és Poroszország a lengyelekkel szemben engedett meg magának. A nemzetiségek nagy többségét éppúgy, mint szellemi vezérkarát annyira áthatotta a

Deák-féle törvény jogszerűsége, hogy évtizedeken keresztül sose követeltek mást, mint ennek a nemzetiségi törvénynek végrehajtását. Erről a hatalmas politikai távlatokat nyújtó irányról tért le a hivatalos magyar kormánypolitika Tisza Kálmán és Bánffy Dezső kormányzata idejében. Nem mintha ez a retrográd fejlődés azt jelentette volna, amit a magyarországi polgári radikálisok és a később elmergedt nemzetiségi agitáció világszerte terjesztettek, azt tudniillik, hogy a magyarság a dinasztiára támaszkodva, kivetkőzteti és denacionalizálja nemzetiségi polgártársait faji és népi individualitásukból. Csak éppen azok a kormányzati, közigazgatási és választási tyúkszemrehágások következtek be, amelyeknek célzatos eltorzítása alkalmat adott ellenségeinknek arra, hogy az egész magyar politikát sovíniszta túlzásokkal vádolják meg, s az egész magyar közvéleményt, amely elázott annak a nagy fanatizmusnak záporában, hogy a Deák-féle törvény Magyarországból, az egységes nemzeti állam Magyarországot teremtsen meg.

Aki tehát az új magyar államot a Duna völgyében régi méreteinek térfogatában és régi alapjainak szilárdságában felépíteni akarja, nincs arra utalva, hogy idegen architektusok stílusmintáit utánozza. Nem Wilsonhoz kell visszatérnünk, hanem Széchenyi Istvánhoz és Deák Ferenchez és talán bizonyos tekintetben Kossuth Lajoshoz, akikben a magyar géniusz nemessége és érettsége, valamint a balsors évtizedeinek élményei és tanulságai fakasztották ki azt a koncepciót, amely alkalmas arra, hogy bizonyos változtatásokkal és tökéletesítésekkel kitöltse a magyar állameszme reálpolitikai megvalósításának hézagait s egyszerismindenkorra eltávolítsa a magyar probléma kozmoszából azt az archimédeszi pontot, amelynek segítségével ellenségeinknek sikerült kiforgatni kereteiből a magyar államot. És ha az általános korszellem követelményeinek engedve, további lépéseket kell tennünk a nemzetiségi individualitás irányában, akkor sem Wilsonhoz kell fordulnunk, aki nem ismert el mást, mint a nemzetiségi jogot, a népek önrendelkező elvét s aki mint vérbeli, gyökértelen, antihistorikus amerikai szellem, képtelen volt Európa arcán felismerni a történelmi jog vonásait s a gazdasági egymásrautaltság megbolygathatlan törvényeit.

Kossuth Lajos a dinasztikus és a monarchikus rendszer pótlása érdekében, eljutva a dunai népek öncélúságának elvéig, a maga konföderációs tervével talán sokkal inkább elhomályosította a magyar állameszme fényét, mint Deák és Eötvös törvénye s a maga republikánus elgondolásában talán sokkal közelebb jutott a nemzetiségi kérdés Habsburg-konceptiójához, mint azok a magyar államférfiak, akik a kiegyezést létesítették. Ha Deák törvényétől el kell jutnunk a dunai konföderációhoz, akkor tegyük azt inkább monarchikus habitusban, semmint köztársasági mezben. Azért monarchikus formában, mert – mint előbb kifejtettük – a dunai önkormányzatok rendszere köztársasági lazaságban nem felel meg a nemzetiségi béke pszichológiájának; az államfelsőség nem semleges, nem objektív, nem személytelen, ellenben minden választásnál kiújulna a hegemoniáért való küzdelem s emellett sokkal kevésbé bírna ellenállni a pángermán és a szláv szolidaritás vonzásainak, mintha a központi vezetés éppoly erős, biztos és állandó kezekben lenne, mint amennyire tiszteletben kell tartani a részek autonómiáját s a különböző fajok öncélúságát a nagy egészen belül.

A DUMAMEDENCE NÉPEINEK JÖVŐJE ÉS A MAGYAR KIRÁLYGONDOLAT

A magyar állameszmének keretein belül érvényesülő Habsburg-eszme, amely nagy tradíciókra hivatkozhatik s tudna leginkább egy erős, szilárd, tömör és rugalmas organizációt teremteni, olyat, amely sikerrel védhetné a dunai népek öncélúságának érdekét akár a pángermán, akár a szláv gondolattal szemben. A magyar állameszme és a Habsburg-eszme kapcsolata teremthetné meg csupán a mai macedóniai viszonyok helyett a dunai népek nyugalmát, azt a Pax Hungaricat, amely belátható ideig véget vetne a fajok és nemzetiségek dulakodásainak a Duna völgyében. „Nagy európai érdekek kívánják, – írta Andrassy Gyula gróf 1928 május 6-án, – hogy a Duna völgyében fekvő államok egymáshoz közelítsenek, hogy közöttük a háború ki legyen zárva és hogy sűrű gazdasági összeköttetés létesüljön. Ezt kívánja a világbéke érdeke, amely mindig megszilárdul ott, ahol a szomszédok egymással közjogi helyzetüknél fogva háborút nem viselhetnek. Ezt kívánja Európa gazdasági fejlődésének érdeke, amelynek legnagyobb veszélye, Achilles sarka, a háború óta az, hogy megszorodtak a kis, egymással ellenséges gazdasági egységek, amelyek között sűrű gazdasági csereviszonyt, mindkét félre nézve előnyös gazdasági kapcsolatot politikai ellenszenvék, állandósított ellentétek és rendszeresített nemzeti sérelmek akadályozzák... Ezt kívánja az európai hatalmi egyensúly és a világháború óta vezető nagyhatalmak érdeke.” Franciaországban sokan állítják ma már, hogy a béke legnagyobb hibája volt Ausztria-Magyarország szétrobbantása. Sokan mondják, hogy a kettős monarchia struktúráját meg kellett volna változtatni, talán meg is kellett volna nyirbálni, de nem lett volna szabad megsemmisíteni. A német faj formidabilis tömbjét széjjelválasztó dinasztiát és a történelmi múltú hatalmi tényezőket összetörni annyit jelentett, – úgymond Andrassy, – mint a pángermanizmus talaját előkészíteni, a békében kizárt Anschlussst lehetségessé, kívánatossá, sőt szükségessé tenni és az életben azt elő-

készíteni, amit a papiroson eltiltottak. Valóban nem más ez, mint *travailler pour le roi de Prusse*. „Franciaország maga erősítette meg annak a tényezőnek jövőbeli kilátásait, amelynek visszatörésétől tart, anélkül, hogy e perspektíva megnyitása által kiengesztelte és megnyerte volna...” A Habsburg-eszme és a magyar állameszme kompromisszumának szerencsés újjáformálása „ott szerezhethetünk barátokat, ahol különben csak közönnnyel találkozánk, ahol enélkül kizárólag csak a háború emlékei fogják a velünk szemben folytatott politikát irányítani és ahol mindig feltétlen előnyben részesülnek a régi szövetségesek, a régi ellenségekkel szemben.’

A háború alatt talán egyetlen ellenséges nagyhatalom közvéleményében se vált annyira hússá és vérré a *membramento dell' Austria* jelszava, mint Olaszországban. Ha oly sok ponton keresztezik is egymást a két latin nagyhatalom útjai, Olaszország és Franciaország számára egyaránt előnytelen, sőt végzetes fejlődési lehetőség az Anschluss, az a veszedelem, hogy a nagy német tömb egészen a Brennerig, Trieszt és Róma közelébe jusson, vagy hogy Ausztria egészen a kisantanthoz csatlakozva, szláv orientációnak vesse alá magát. A fasiszta Olaszország ismételten bizonyosságát adta annak, hogy számára a pángermán és a pánszláv megoldásnál sokkal kedvezőbb lenne a Habsburg- és a magyar állameszme kapcsolata, egy esetleges személyes unió Magyarország és Ausztria között, amely nem képezne akkora hatalmi tényezőt, hogy Itália adriai helyzetét veszélyeztesse, ellenben belátható ideig elejét venné a hetvenötmilliós német birodalom keletkezésének, vagy annak, hogy a szláv szolidaritás ott zavarja Olaszország érdekköréit, ahol valamikor a ket-tős monarchia uralkodott, mint passzív nagyhatalom. Angliának gazdasági szempontból valhatik komoly érdekévé a Duna völgyében élő népeknek egymáshoz való közelítése és számottevő fogyasztási területek kifejlődése. „Ha a magyar királyság helyreállítása – hogy ismét Andrássyra hivatkozzunk, – annak állandó és erős akadálya lenne, hogy nagyobb gazdasági blokk alakuljon és ha a gazdasági érdekek érvényesülését politikai ellenszenv és féltékenység akadályozná meg, akkor Európaszerte sok rokonszenvet és támogatást fog kiváltani a

köztársaság elve, mert biztos, hogy a magyar köztársaság könnyebben tudna a többi szomszéd köztársaság körében elhelyezkedni, vele együtt nagyobb közgazdasági és politikai blokkot alkotni, mint tehetné azt a királyság, ha közjogi intézkedésekkel eltiltaná a perszonális uniótól és kizárólag a történelmi Magyarország területére, vagy annak egyes részeire korlátozódnék a restauráció.”

Ne feledjük el, hogy már a régmúltban is a magyar királyok más államok koronáit is viselték, nem azért, hogy maguknak nagy dinasztikus hatalmat alapítsanak és hogy személyes becsvágyaikat kielégítsék, hanem azért, hogy a magyar uralomnak más erőtenyezők segítségével európai háttérrel adjanak. A különböző házak alatt, az Árpádok kihalása után csak Károly Róbert és Mátyás király voltak kizárólag magyar királyok. Többi uralkodóink lengyel királyok, cseh királyok, német császárok és osztrák hercegek is voltak. A sors különös csapása következtében e korban egymásután gyorsan kihaló uralkodóházak helyére a nemzet tudatosan és következetesen mindig olyan királyt keresett, aki másutt is uralkodott, mert a török veszedelem ellen külső segítséget akart biztosítani, vagy legalább azt, hogy egyik szomszéd minden körülmények között semleges maradjon és egyik határvonalon ne legyen szükséges a védekezés. Felesleges volna arra utalnunk, hogy 1526 után ez a megfontolás szólította a magyar trónra I. Ferdinándot, hogy rajta keresztül az Ottoman világhatalommal szemben a Habsburg-ház szövetségében és pártfogásában találjunk ellensúlyt. Ma, amikor a magyarság léte és fennmaradása érdekében újabb döntő elhatározások és erőfeszítések előtt állunk, ki meri állítani, hogy nélkülözhetjük azokat az erkölcsi és politikai erőket, amelyeket a restaurált uralkodó koronázási hozományképpen hoz magával, azokat a lehetőségeket, amelyek adva vannak abban a tényben, hogy e dinasztíának az egész Duna-medencében szerteágazó gyökerei vannak, hogy hivatása egy a dunai népek öncélúságának érdekében, és hogy az nyújthatja az egyedül lehetséges megoldást, amely hátráltat, vagy végképp meggátolhat nyugati határainkon olyan hatalmi képződményt, amelynek lehetősége ellen való küzdelem volt történelmünknek egyik értelme.

AUSZTRIA ÉS MAGYARORSZÁG SORSKÖZÖSSÉGE

1866 január 3-án az öreg Vukovics Sebő, a forradalom igazságügyminisztere, az emigrációból ezt írta Kossuth Lajosnak Olaszországba: „Bár észrevételelem csalna, de én azt látom, hogy az ausztriai monarchia romlásával egyenlő lépést tart hazánk darabokra szakadása is. Ha Ausztria német tartományainak a poroszhoz csatlakozása történnék meg, ami meglehetősen valószínű, és ekképpen a roppant német nemzet határai Pozsonyig terjednek: vajjon ez óriási súly alatt nem lesz-e hazánk gyengébb ellenállni a germanizáció és a beavatkozás veszélyeinek, mint most?” Amikor az érdemes Vukovics jónak látta közölni balsejtelmét és aggodalmait vezérével, s amikor ily bátran és tisztán ismerte föl a német egységi mozgalom hatásait, a magyar emigráció már a feloszlás állapotában volt. Egy töredéke Klapkával az élén már Bismarckkal és Usedommal tárgyalt, egy magyar légió szervezése felől, amely bizonyos mértékig megfelelt a Bismarckféle Stoss ins Herz-politika módszereinek ellenségeivel szemben, másik, és tegyük hozzá, tekintélyesebb része, Kossuth alatt, tökéletes passzivitással viszonozta a porosz csábításokat.

A nagy magyar száműzött ugyanis egy cseppet se titkolta bizalmatlanságát Bismarck sürgető és kecsgető ajánlataival szemben. Egy percig se hitte róla, hogy kész a vég-sőkig menni egy olyan magyar politika támogatásában, amely a Habsburgok konzervatív hatalmának teljes lerontása árán érvényesülhetett volna csupán. Kossuth különben sem lelkesedett annyira a német egységi mozgalomért, mint ahogy emigráns pályájának minden viszontagsága közepette is csüggött Olaszország nemzeti egyesülésének gondolatán. Jóllehet a porosz tervek sokkal mélyebben rázták meg a Habsburg-monarchia alapjait, mint az olasz

egységi mozgalom, Kossuth sohase tudott megbarátkozni Bismarck törekvéseivel és módszereivel. Valójában sokkal jobban látott a porosz miniszterelnök kártyáiba, mint bárki kortársai közül. Sejtette, hogy a porosz államférfi Ausztriát csak kidobni akarja a német szövetségből, de egyáltalán távol áll tőle, hogy életképtelenné csonkítsa és kitúrja nagyhatalmi pozíciójából. A magyar kormányzó sokkal inkább telítve volt a maga demokratikus előítéleteivel, hogysen egy magyar forradalom számára jót remélhetett volna az autokrata porosz királytól és miniszterétől. Bismarck szándékos mellőzésén kívül főleg ez a megfontolás hangolta őt Klapkának és társainak kalandos vállalkozása ellen, akik kész örömezt frigyre léptek olyan erőtényezőkkel is, amelyeknek szemében a magyar emigráció és a magyar kérdés sose volt több, mint bármikor feláldozható ideiglenes és kiegészítő expediens. Mind Vukovics sorai, mind Kossuth reflexiói érdekes bizonyosságai annak, hogy a hatvanas évek magyar államférfiai mekkora higgadtsággal és éleselméjűséggel s mily széles látóhatáron mérlegelték a magyarság világpolitikai vonatkozásait, és hogy már Königraetz előtt lemérték egy olyan politikai fejlődés lehetőségeit és fejleményeit, amelyeknek túlnyomó része azóta már a történelem szilárd halmazállapotába jutott.

Vajjon igaza volt-e Vukovicsnak, amikor kapcsolatot látott a történelmi Magyarország szetszaggatása és Ausztria összeomlása között? Erről talán ma nem célszerű elmélkedni, vagy vitatkozni, most pusztán annak megállapítására kell szorítkoznunk, hogy ez a két esemény az időben csakugyan összetalálkozott 1918 őszén. Ha pusztá véletlennek tekintenők is a császári Ausztria szétbomlásának és Szent István birodalma összeomlásának időbeli találkozását, – pedig nem az, – vajjon véletlennek kell-e tekintenünk azt is, hogy a magyar békerevizíós mozgalom tüzetesebb és sürgősebb, mondjuk: reálpolitikusabb formában csak azóta érdekli a nyugati hatalmakat, amióta komolyabb, vagy időszerűbb fázisba lépett Ausztria sorsának végső rendezése is? A francia diplomácia, amikor a saint-germaini békében megteremtette az önálló Ausztriát s egyben nyomban halálra is ítélte azt, eleinte oly módon akarta megoldani az osztrák kérdést

saját rendszerének megoldhatatlanságában s vele együtt a dunai problémát, hogy mindenféle gazdasági és politikai prémiumot ígért az osztrák köztársaságnak, ha az csatlakozik a kisantant-rendszerhez. Azt hitte, hogy ezzel egy csapásra agyonüti az Anschluss-mozgalmat. Az osztrákok azonban egy évtizeden át megóvták akciószabadságukat és szívós fortwurstlizásukkal kibőjtölték, amíg azt hitték, hogy sorukat valamilyen irányban véglegesen eldönthetik.

Valóban sokan úgy vélték, hogy Ausztria hovatarozásának kérdése eldölt már Károly király restaurációs kísérleteinek összeomlásakor. Azóta a távolabb tekintő elmék évről-évre várták, hogy Ausztria valamilyen formában félreérhetetlen kifejezést ad a többi német törzsekkel való egyesülő vágyainak, amelyek nemcsak érzelmi forrásokból bugyogtak fel időnként roppant szökőár módjára, hanem abból a szinte polgári megfontolásból is eredtek, hogy – régi kerékvágásából erőszakosan kimozdítva s a német és a cseh verseny által a Dunavölgyéből kilendítve, megkeresse a maga politikai és gazdasági létföltételeinek pályáját. Egy olyan Ausztria, amelyet gazdasági és politikai kapesok láncolnak Magyarországhoz és amelynek egy restauráció visszaszerezné hagyományos és természetes érdekszféráit a Duna-völgyében, egy olyan Ausztria, amelyben a visszatérő Habsburg fölélesztené a keleti németiség nagy történelmi hivatásérzetét és a magyar fajjal való condominium gondolatát, bizonyára évtizedekig, ha nem tovább, ellenállhatott volna a berlini szirénhangoknak s józan életérdekei felülkerekedtek volna a német hurra-patrióták sörházi ábrándjain. Egy magyar-osztrák kapcsolat, melyet egy nagyvonalú restaurációs politika képvisel, az osztrák öncélúság fölelevenítésével, nyilván megakadályozta, vagy elodázta volna Ausztria mediatizálását s gazdasági és politikai felszívódását a birodalomba. Mihelyt azonban – nem utolsó sorban – a hivatalos Magyarország állásfoglalása megdöntötte az osztrák öncélúságnak ezt az utolsó esélyét, Ausztria számára nem maradt más hátra, mint az, hogy minél sürgősebben mozdítsa elő az Anschluss lehetőségét és egy Alldeutschland kialakulását. Hogy a március 19-iki jegyzőkönyvben bejelentett vámuníós gondolat elfogadása által a keleti német törzs is

látszólag visszavonhatatlanul és eltéríthetetlenül résztvenni óhajt a nagynémet közösség életsorsában, ennek kivihetőségében csak az kételkedhetik, akivel el lehet hitetni, hogy a latin nagyhatalmak erőszakos beavatkozása, vagy a csehek indokolt jajveszeklese megállíthat, vagy elcsöndesíthet egy politikai folyamatot, amelynek menetrendjét gazdasági adottságok is szabályozzák. A trianoni országhatáraink nyugati peremén az Anschluss megvalósulása esetén felrajzolódik a hetvenötmilliós germán birodalom árnyéka, a szervezetségnek, a céltudatosságnak, a munkamegosztásnak és az erő kifejtésnek akkora felkészültségével és lendületével, mint amekkorával se a frank és sváb császárok, se a Habsburgok és a Hohenzollernek Németországá annakidején távolról sem rendelkezett.

NÉMETORSZÁG ÉS AUSZTRIA ÖSSZEOLVADÁSA NEM TÖRTÉNELMI SZÜKSÉGESSÉG

Ne higyjük mindazonáltal, hogy a német-osztrák csatlakozás elháríthatatlan és megállíthatatlan természeti erők végzetserű munkája. Az Alldeutschland, amely felbillenti az európai egyensúlyt, nem tekinthető ama történelmi erőtevényezők magától érlelődő gyümölcsének, mint akár a cavouri Olaszország, akár a bismarcki német birodalom volt. Ahhoz, hogy ez a félelmetes germán Herkules megszülethesen és hogy már bölcsőjében rettegése legyen a dunavölgyi kisebb ragadozóknak, az kellett, hogy a keleti németiséget kiverjék régi, viharálló fészkeből, hogy elvonják erőszakal a magyarsággal való politikai együttműködés szabadságától és arra ítélik, hogy talaj és gyökér nélkül tengődjön az antant kegyelmének melegházában. Egy évtized után maga a legközvetlenebbül érdekelt francia külpolitika is felismerte fatális tévedését, amikor Ausztria-Magyarországot szétrombolta, az előbbit eltiltván a csatlakozástól a német birodalomhoz s arra ítélvén hogy Mohamed koporsója gyanánt lebegjen az ég és a föld között. „Nem én teremtettem meg Németország és Ausztria mai politikai és gazdasági létalapjait, hanem a versaillesi szerződés!” – kiáltott fel indulatosan Briand a francia szenátus külügyi vitáján, ahol szemére lobbantották, hogy meglepetni engedte magát Curtius és Schober csínyje által. „Én nem tehetek mást, mint-hogy számolok az adott helyzetből előállott nehézségekkel.” Bizonyára a végzetnek egyik legkeserűbb tréfája, hogy amikor egy nemzet, mint a francia, oly konok és heroikus áldozatokat hozott a bismarcki német birodalom leteperéséért, s amikor abban a hiedelemben szunnyadozott győzelmi babérjain, hogy messze évtizedekre kivédte a nagyhatalmi állását fenyegető teuton veszedelmet, a múlt év márciusában egyszerre arra kellett felriadnia, hogy egy újabb és nagyobb germán hatalom van keletkezében, amelynek talán lesznek

még születési fájdalmai, amely azonban napfényre kívánczik, minden megpróbáltatásokon és gátlásokon keresztül s amely ellenállhatatlan lendülettel veti rá magát arra a dunai Macedóniára, arra a senki földjére, arra a politikai és gazdasági vacuumra, amelyet a francia hatalom létesített. Kétségkívül a francia politikának a közeljövőben az lesz a központi problémája, hogy a német egységi mozgalmat lanyhítsa, fékezze, esetleg végképp megakadályozza, olyan ellentétes erők feltámasztásával, amelyek organikus létük által a Duna völgyében sokkal inkább szolgálhatják a francia érdeket és az egyensúlyi eszmét, mintsem Franciaország pillanatnyi katonai és pénzügyi túlsúlya.

Maga a német nemzet sem volt feltétlenül és egyetemlegesen pángermán. 1848 óta a német közélet sokáig viharzott a leghevesebb vitáktól, hogy amikor nemzeti egységnek célján munkálkodik, megálljon-e Passaunál és a Szudétáknál, vagy átlépje propagandájával a régi történelmi hagyományok és gazdasági adottságok vonalát, hogy az egység kohójába dobja-e a keleti katolikus németiséget is, amely a múltban mindig külön utakon járt s amelyet létérdekei bizonyos tekintetben mindig centrifugális irányba térítettek a porosz-német megoldás nehézkedési lehetőségeivel szemben. „A német föld jövőjét takaró fátyol – kezdi Friedjung nagy művét a német hegemoniáról – egy pillanatra felhasadt, amikor a frankfurti parlament 1849 áprilisában felajánlotta IV. Frigyes Vilmos porosz királynak a császári koronát.” A német hazafiak egyrésze és éppen a szellemi elit, csak egy szűkebb, zártabb, tömörebb szervezetű német egységről álmodozott, olyanról, amelynek középpontja Poroszország s amely a hagyomány és a nemzetiségi eszme nevében kiküszöbölni óhajtotta a Habsburg-birodalmat a német egységi mozgalmából. Ezzel szemben kiváló osztrák államférfiak, mint Schwarzenberg herceg és Schmerling, már a frankfurti parlament tanácskozása idejében ezzel a Msnémet, vagy porosz megoldással szemben arra a Grösseres Deutschlands szegezték tekintetüket, amely a Habsburg-ház vezetése alatt Hamburgtól az Aldunáig terjedne s amely éppúgy törvényt szabna Európának, mint ahogy valamikor a német nemzet római császársága volt tengelye az

európai fejlődésnek. A német egységi mozgalom első fejlődési állomása volt az, amikor a Kleinstaateri állapotából eljutott az osztrák-porosz verseny dualizmusáig, a második, amikor Bismarck kizárta a Habsburg-házat és az osztrákságot a német szövetségből, s a harmadik, amikor a versaillesi tükörteremben a bajor király indítványára német császárrá kiáltották ki I. Vilmos porosz királyt.

Bismarck sohasem akart továbbmenni s valójában sohasem akarta bekebelezni Ausztria németjeit. Az ő porosz-német és protestáns elgondolását mélységesen feszélyezte és zavarta volna a birodalomnak délnémet és katolikus elemekkel való további felhígítása, s attól tartott, hogy a tekintélyesebb, ősi Habsburg-család a délnémetiséggel való tradicionális viszony erejével képtessé és homályossá tenné a Hohenzollern-császárság jövőjét. Bismarck Ausztriában és az ausztriai németiségben a germán világnak azt a szellemi és politikai előőrsét látta, aki a dunai, kárpátalji és a balkáni népek között és fölött képviseli a magasabb kultúrának és a rendezettebb állami adminisztrációnak gondolatát. Az Andrássyval kötött szövetség nagy jelentősége éppen az, hogy a keleti németiségnek a magyar nemzettel közösen gyakorolt hegemoniáját a Dunavölgyében az összgermánosság hatalmával támasztotta alá. Természetes, hogy amelyik pillanatban a dunai monarchia szétesett, a weimari birodalom elsőnek kellett, hogy jelentkezzen a hatalmas csődtömeg felosztásánál. Ha Ausztria eredeti élethivatása a Dunavölgyében végetért, akkor nincs más útja, nem is lehet, mint a faji eszme szolidaritásával minél szorosabban s maradandóbban visszakapcsolódni a birodalomhoz, amelynek évszázadokon át különélő tagja volt, éppúgy, mint ahogy a svájci németiség 1648-ban még formailag is levált a római szent birodalom testéről.

Ha a kettős monarchia az idősebb Andrássy Gyula elgondolásában német szövetségi politikát folytatott is, saját egzisztenciális érdekei egyáltalán nem kötelezték arra az öngyilkosságra, hogy a nagynémet ábrándok kergetésével, a Weltreich és a flottaverseny köz- és önvészélyes hóbortjával mindenképpen azonosítsa magát. Az a monarchia, amelyben eleven erővel éltek még dunai hivatásának és nagyha-

talmi öncélúságának eszméi, sohase kerülhetett volna háborús összeütközésbe a nyugati nagyhatalmakkal, amelyek az európai egyensúly érdekében állónak tekintették évszázadokon keresztül a Habsburg-birodalom fennállását. Még az ifjabb Andrássy Gyula elképzelésében és tragikus erőfeszítéseiben is a kettős monarchiára a szövetségi rendszerek korszakában az a nagy feladat hárult volna, hogy közvetítsen a német birodalom és a nyugati hatalmak, új szövetségesei és régi barátai között, mint ahogy azt 1913 novemberében és decemberében nagy delegacionális beszédeiben kifejtette. A dunai monarchia dekadenciája ott kezdődött, amikor lesiklott öncélúságának és nagyhatalmi hivatásának magaslatáról és német szolgaságba süllyedt, amiért létével kellett bűnhődnie. Erre a tragikus elcsuszamlásra aztán rádupláztak a nyugati hatalmak, amikor tulajdon hagyományaik és érdekeik felejtésével felosztották a monarchiát, s a gazdátlanra vált dunai területre rászabadították az új erőre gerjedő germán aspirációkat. Ahelyett, hogy Németország legyengítését érték volna el, segítettek megvetni lelki, politikai és gazdasági alapjait egy pángermán birodalomnak, amelynek határai nemsokára a Rábáig érnek, hogy onnan átgázolva a közép-európai kis hangyabolyokon, a Drang nach Osten megvethesse a lábát a Dnyeszternél és a Pontusz partjain.

Azon áldozatok közé, amelyek halálra vált orcával várták végzetük beteljesedését a német-osztrák Anschluss következtében, juthatott volna Magyarország és a magyar legitimizmus is. Ahhoz ugyanis, – mint már érintettük, – hogy a magyarság a maga történelmi gondolatát betölthesse, ősi birtokállományának csorbítatlan vonalai között, hogy visszaszerezhesse pozícióját a dunai népeknek egymás ellen feszülő aspirációi között, és hogy a maga szervező és rendező géniuszával áthassa a faji és a gazdasági önzés túlságai által egymás ellen bősztített és megzavart nemzeteket, szükséges volt, hogy érdekét és erejét megsokszorozza, helyesebben: megossza az osztráksággal, amellyel több, mint négy évszázadig élt oly viszontagságos és mégis oly termékeny és hasznos érdekházasságban.

Ez az osztrák-magyar viszony eleinte kétségkívül nem állott a jogegyenlőség alapján. Oly mértékben azonban, ahogy

az osztrákság: a germán világ politikai közösségéből kiszorult s ahogy a magyarság politikai és gazdasági ereje elérte a keleti német törzs hatalmának színvonalát, fejlődött át lassanként paritássá az az alárendeltség, amelyben – nem utolsósorban az uralkodóház hibájából – a magyarság oly hosszú időig vesztegelt és sínylődött. Hogy államterületén fejlődhessen és hogy a dunai kisépek egymásrataltságából kibonthassa a keleti nagy hatalom öncélúságát, a magyar nemzetnek a maga erejét és hatáskörét dualizálni kellett, elismernie és viselnie az életközösségnek állami függetlenségünket fészélyező némely következményeit. Azzal, hogy az osztrák Hold nem tud, vagy nem akar ellenállni többé a központi német planéta vonzásának és hogy a gazdasági Anschluss által bizonyosságát adta, hogy összeforni készül a germán sorsközösséggel, a magyarság számára – dunai vezetőszerepének visszaszerzésére – mintha letűnt volna ez a legtermészetesebb, a legalkalmasabb és a legmegszokottabb hatalmi feltétel és politikai életforma.

A MAGYAR LEGITIZMUS TÍZÉVES MULASZTÁSAI A KÜLPOLITIKÁBAN

A magyar politikának és a magyar legitimizmusnak több, mint egy évtized állott rendelkezésére, hogy lépéseket tegyen a magyar-osztrák kapcsolatok helyreállítása irányában és hogy odaát talpra állítsa azokat a dinasztikus elemeket, amelyek inkább Kelet felé, a régi tradíciók vonalán keresték az osztrákság élethivatásának pályáját, mintsem hogy az allddeutsch érzések áramára bízzák a keleti germán törzs lélekvesztő jenek sorsát. A magyar társadalom egy részének azonban ezalatt az évtized alatt is még mindig a régi osztrák sérelmekről fáj a feje. Képtelen volt magából kipárolni az érzelmi hagyományok káros és kóros gőzeit és még a legutolsó tíz esztendőben is Bécs árnyékától reszketett, amikor az állítólagos *Erbfeind* helyett egészen más arcvonatra kellett volna szegeznie külpolitikai tekintetét. A mi nagypipájú, kevésdohányú kurucaink addig tüzeltek és ádázkodtak az úgynevezett osztrák rém felkunkorodása ellen, amíg most, tíz esztendő múlva, Hegyeshalom és Sopron alatt pajdne) megkapták a porosz *Pickelhaubet*, nem a hétmilliós osztrák köztársaságot, hanem a hetvenötmillió germán birodalmat, amelynek peremén ott darvadozhatnak a fogatlan kuruc tigrisek, arra várva, mikor nyeli le őket a dunai anarchia gazdasági sivatagának nagy ragadozója a germán oroszlán.

Tíz elhenyélt esztendő, amelyben egyaránt vétkes a hivatalos Magyarország és a hivatalos legitimizmus is, amely valójában sohase mertte őszintén megmondani, hogy amikor nemzeti királyságról szaval, akkor az osztrák-magyar kapcsolatra gondol, mint a történelmi magyar gondolat realizálásának legtermészetesebb és leghagyományosabb lehetőségére. Ez a szegény legitimizmus azt hitte, hogyha ódon függetlenségi hangzatokkal cifrázza fel a maga politikai meg-

nyilatkozásait, hogyha népszínmű-kosztümbe öltözteti a jogfolytonosságot, azaz, ha népdallá hangszereli át a kamarazenét, akkor népies és nemzeti cifraszűrben tudja bevonultatni a szélbali szívekbe a legitimizmust, amely valójában a legnemzetibb és legnagyobb vonalú magyar politika volt a második Andrássy elképzelésében. Hogy az úgynevezett önálló, tizenöt vármegyére szorított magyar függetlenség mit fog csinálni a legitimizmuson aratott pirrhuzsi győzelmével és mit a maga úgynevezett állami függetlenségével, azt e percben nem tudjuk, nem is sejtjük. Maga a legitimizmus, nem a jogfolytonossági, hanem a politikai, mint fentebb is hangsúlyoztuk, az osztrák-magyar kombináció végleges meg hiúsulása esetén leghatalmasabb világpolitikai ütőkártyáját veszténé el azoknak a magyar hazafiaknak szemében, akik valamivel tovább látnak Hegyeshalomnál és Kötegyánnál. Ne felejtsük el, hogy ama tényezők sorában, amelyek először nyilvánították ki véleményüket a német-osztrák vámszövetség iránt és amelyek szót fogadtak a keringőre való felhívásnak, a magyar mezőgazdaság egyik érdekképviselője volt a legelső. A huszonnégy arany márkás búza Eldorádója bizonyára még erősebb idegzetű és szilárdabb kötésű gazdasági szervezetekre is mély benyomást tett volna, nem a magyar mezőgazdaságra, amely két esztendő óta egyre reménytelenebbül vergődik a hitelhiány, a termelési válság és a piaci bizonytalanság örvényeiben. A szomjúságtól tikkadt sivatagi vándor lázas, révült szeme előtt az elérhető távolság perspektívájában ime, egyszerre csak hűs, lombos, vízzel megáldott oázisok reszketnek fel a kő és a fővény iszonyú kopárságából. Ide igyekezz csak szegény, téveteg utas, csak egy morzsányi kitartás még, szedd össze energiádnak maradék szilánkjait és csak tovább Nyugat felé, biztosan eléred a pálmaligetek enyhe árnyékát s az ezüstös fényben csillogó vadi hús hullámaid.

A németek addig bűvárokodtak a Völkerpsychologie roppant bányáiban, amíg politikájukat is felszerelték és kibővítették szerzett ismereteiknek gazdag adalékaival. Amikor a dunavölgyi gabonatermelő országocskák a saját lisztes hombárjaikban fulladoznak, egyszerre csak egy hetvenötmillió gazdasági piac sorompóit nyitják fel előttük, s

azzal kecsegtetik, hogy csatlakozásuk esetén nemcsak hogy nem kell félniök többé a maguk zsírjábafulladás veszedelmétől, hanem minden termékük közvetlen és biztos vásárlóra talál Mitteleuropában. Igaz, hogy előbb-utóbb a germán hegemonia vasvesszője alá kell görnyedniök valamennyiöknek. Igaz, hogy a csodálatosan szervezett és végletekig racionalizált német ipar gyarmatos telepeivé fognak sülyyedni, amelyek a „leben lassen” porosz értelmezése szerint csak addig nyújtózhatnak, ameddig főgazdájuk póráza engedi. Igaz, hogy a vámunióból természetesen kifejlődő Oberstaatban ezek a dunai országok el fogják hullatni nemzeti nagykorúságuk oroszlánkörmeit és házimacskák gyanánt fognak tovább dorombolni a Drang nach Osten különböző lépcsőin és küszöbjein. Az éhes gyomornak azonban felette nagy fényűzés lenne olyan dolgokról álmodni, amelyek csak magasabb és csak távolabbi régiókban pillantathatók meg, mintsem a holnapi nap szerény, de biztos fejkvótája.

Az a fortwursteln-rendszer, amelynek szempontja szerint ez az ország tíz esztendő óta kormányoztatott, lassanként a maga keshedt és vézna politikai tartalmához zsugorított minden nemzeti érdeket és minden gondolatot s ma már egész nemzetpolitikai erőfeszítésünk se igen ér tovább a mezőgazdasági exportpiac biztosításának látókörénél. Ki hitte volna, hogy a magyar mezőgazdaság, valamikor a magyarság történelmi gondolatának legszilárdabb pillére, maga kínálkozik fel gyarmatául egy határtalanul önző és rideg imperializmusnak és éppen annak, amellyel a multban – ha más formák és más méretek között is – de a legkonokabb és legtragikusabb küzdelmeit vívta? A magyar földbirtokososztály ezekben a nehéz harcokban örölte föl szellemi és anyagi erejét. Ha a magyar földbirtokkal nem forrott volna össze a magyar államiság és a magyar függetlenség gondolata, ha úgyszólván nem kizárólagosan erre az egyetlen alapra súlyosodott volna a magyarság történelmi hivatásának minden terhe és áldozata, s ha ez a föld nem ontotta volna magából a magyarság hatalmi eszméjének munkálására szükséges energiákat: akkor anyagilag talán ma is, régi szervezeti és társadalmi struktúrájában, könnyebben dacol-

hatna a mezőgazdasági világválsággal, s talán bizonyos részeiben sose jutott volna olyan új gazdák kezére, akik előtt a történelmi misszió nagy kötelessége egyszerű földkapitalista üzem üzleti kalkulációjává vált. Ha az utolsó évtizedekben is kiváló és önzetlen férfiak vezetése alatt a magyar nemzeti társadalom hatalmas nemzeti mozgalmat tudott ébrentartani, az túlnyomólag a magyar mezőgazdaság ama földművelő- és kisgazdarétegeinek tulajdonítható, amelyekben kigyilkolhatatlan ösztöni és hagyományi gyökerekből sarjadzott ki újra és újra a függetlenségi Intranszigencia, amely annyiszor remegtette meg a bécsi udvart, Ausztriát és annyiszor lefékezte a germanizáció és az önkényuralom örült, véres lendületeit is.

Sokan azzal áltatják magukat, leginkább pedig másokat, hogy a német Drang súlya alatt szétesik a francia protektorátus alatt álló kisantant-rendszer a Duna völgyében. Ez a felfogás azonban végzetes tévedésen alapszik. A germán Oberstaatot miért érdekelnék különösképpen a részeknek, a provinciáknak úgynevezett politikai határai? Sőt, hogy a román és a jugoszláv rávehető legyen a vámunióhoz való csatlakozásra, nyilván kénytelen azt Ígéрни nekik, hogy szerzett zsákmányterületüket elismeri és biztosítja. Magyarország vájjon mit tehet egy ilyen természetes, világgraszoló, határtalan önzéssel szemben, különösen akkor, ha az már előzőleg, hátunk mögött, megegyezik a románnal és a szerbvel. A szövetségi hűség romantikája tartja vissza a német politikát attól, hogy a mostani dunavölgyi tényállapotot elismerje és szentesítse? Ilyen érzelmi elemek nagyon távol állanak a német politikától. Ne feledjük el, hogy a háború alatt éppen német szövetségeseink voltak azok* akik Románia semlegességének biztosítása céljából hajlandók lettek volna a magyar Erdélyt az aldunai államnak részenként és darabonként kiszolgáltatni.

Kétségtelenül felette szomorú és aggasztó jelenség, hogy a magyar földbirtok egyik tekintélyes érdekképviselője, saját helyzetének reménytelen depressziója alatt, 1931 áprilisában felszólította a kormányt a német-osztrák vámunióhoz való sürgős csatlakozásra. A múlt magaslatához képest milyen lépcsőkön ereszkedett le ennyire? Igaz, hogy a magyar kisgazda-

osztályt régi, eltokosodott tradícióinál fogva ma is könnyű tűzbe vinni az osztrák veszély ellen akkor, amikor ez a veszedelem régóta nem egyéb már, mint elvénhedt előítéletek szomorú reflexe. Ma is hajlandó életre-halálra hadakozni a szűnyogcsípés ellen s egyben önként lefeküdni az elefánt talpa alá. Nagy kérdés, hogy ugyanakkor, amikor kész kaszárakapára kapni e vélt veszély dicstelen elavultsága ellen, nem ugrik-e fejest abba a borzasztó szakadékba, abba a vámunióba, amely megnyit számára egy soha nem álmodott mélységű és terjedelmű fogyasztópiacot, hogy azon keresztül és hozzá még hasonló állomásokon át eljuthasson a Fekete tenger vidékére és a Perzsa öbölhöz. Bizonyára senkinek sincs joga szemrehányással illetni a gazdaközöniséget, hogy a nemzeti elhatározás nagy perceiben a maga sorsával is törődött. Ne felejtjük el, hogy a nagy önkényes uralmak és a modern imperializmusok mindig a népjóléti gondolat varázspálcájával büvölték el azokat az áldozatokat, amelyeknek felfalására készültek. A magyar külpolitikának elsőrendű kötelessége, hogy a nagy nemzeti eligazodás alkalmával figyelembe vegye és gondozza a magyar mezőgazdaság érdekeit, de amikor azt teszi, nem cselekedhetik csupán a mostani krízis pillanatnyi hatásai alatt.

A DUNAVÖLGY RENDEZÉSÉNEK ELSŐ ÁLLOMÁSA: A MAGYAR-OSZTRÁK GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Ajtay József, a magyar-osztrák gazdasági együttműködésről írt kitűnő tanulmányában bebizonyította, hogy a magyar mezőgazdaság létérdekei csaknem teljes kielégülést találnak az osztrák piac biztosításában is, anélkül, hogy kényszerítő okok sürgetnének, hogy fejest ugorjunk a német Mitteleuropába.

Ajtay tanulmányában felsorakoztatott érvek és adatok mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy a megcsonkított Ausztria és a trianoni Magyarország gazdasági összekapcsolása aránylag a legkönnyebben munkálható feladat s egyben az első lépés a Dunavölgy többi országainak gazdasági egyesítéséhez. Nagyban és egészben véve a magyar agrártermékek csaknem százszázalékgig piacot nyerhetnek a mostani Ausztriában s „Ausztriának értékben jelentékenyen nagyobb a szükséglete mező- és állatgazdasági termékekben, mint amennyit az egész magyar agrárkivitel jelent”. Még ott is (búza, rozs, liszt, hüvelyesek, toll, szarvasmarha, ló, baromfi), ahol a magyar kivitel az osztrák bevittet meghaladja, többtele nem oly nagy, hogy az ebből eredő nehézségeket megfelelő átmeneti intézkedésekkel el ne lehetne háritani mindaddig, míg a magyar agrártermelés az osztrák piac szükségletéhez képest át nem alakul, növelvén a produkciót az Ausztria által igényelt és ott jó áron elhelyezhető cikkekből és visszafeljesztvén azoknak a termékeknek előállítását, amelyekből jelenleg több termelődik, mint amennyit a magyar-osztrák közös vámterület fel tudna venni. „Búzatermelésünket – úgymond Ajtay –, amelyet a múlt évtized második felében oktalanul huszonöt százalékkal növeltünk, tíz-tizenöt százalékkal minden hátrány nélkül visszafeljeszthetjük és tengerivel, takarmánnyal stb. helyettesíthetjük. Addig is – vámközösség esetén – megfelelő intézkedésekkel nem lesz nehéz a csupán két-három millió métermázsára rúgó fölösleget a

magyar-osztrák vámterületen kívül elhelyezni.” Megemlítjük még, hogy rozs- és burgonyakivitelünk alig valamivel több, mint az osztrák beviteli szükséglet, szarvasmarha kivitelünk pedig 1927-ben és 1928-ban jóval kisebb volt, mint az osztrák bevitel.

A magyar-osztrák vámszövetség második próbaköve az, vajjon jelent-e az ipari jellegű Ausztriára nézve jelentős piacbővülést anélkül, hogy a meglevő magyar ipar létét és fejlődési lehetőségét veszélyeztetné. „Ausztria reálsan, vámszövetség útján, csakis olyan piacbővülést kereshet, amely viszonylag leginkább növeli az osztrák iparcikk vámmal védett értékesítését, anélkül, hogy az így létrejött közös vámterületen belül a mezőgazdasági termelés kiviteli fölöslegeket produkálna, amelyet az agrár vámvédelem hatástalanná téve, az osztrák mezőgazdaságra árrombolóan hatnának. Ebből a szempontból viszonylag Magyarország lenne a legjobb társa Ausztriának, mert agrárkivitelének mennyisége és értéke általában kisebb, mint az osztrák agrárbevételé és emellett iparcikkokban Romániánál és Jugoszláviánál jelentősen nagyobb bevételre szorul.” Annak ellenére, hogy az utóbbi időben főképp a mezőgazdasági válság miatt az osztrák ipari behozatal Magyarország felé visszaesett, normális gazdasági körülmények között az egységes vámbelföldet képező Ausztriában és Magyarországon az osztrák ipar össztermelésének körülbelül kétharmadát helyezhetné el s a megmaradó harmadot arra használhatná, hogy a vámbelföldön kívül, harmadik államokkal kötendő kereskedelmi szerződések folyamán értékesíthesse. Elvégre is ideális gazdasági önellátó terület nincs, még a régi közös monarchia se volt az egészen; ami szükséges és ami lehetséges, az az, hogy a gazdasági struktúrájuknál fogva leginkább egymást kiegészítő kisebb testeket kapcsoljunk össze, olyanokat, amelyek között a politikai légkör nem mérgezi meg a gazdasági együttműködést. Hangsúlyozni kell, hogy a magyar-osztrák kapcsolat „csak olyan formában teremthető meg, amely egyrészt biztosítja az osztrák mezőgazdaság, másrészt pedig a magyar ipar érdekét, illetve egyiknek sem válik kárára”. Hangsúlyozni kell, hogy „a magyar-osztrák gazdasági összefogás csupán első lépést és nem elzárkózást jelentene, következőleg nyitva

kell hagyni az utat arra, hogy ehhez más Duna-völgyi államok is csatlakozhassanak”. Hangsúlyozni kell, hogy „ez a gazdasági kapcsolat nem irányulhat sem gazdasági, sem más vonatkozásban Németország ellen”, valamint azt is, hogy a tervhez meg kell szerezni a latin nagyhatalmak tevékeny jóindulatát és pénzügyi támogatását. Mindkét állam előtt az lebegjen, hogy „az adott helyzet elkerülhetetlen következményeképpen jelentkezik a gazdasági közeledés szüksége, tehát a kapcsolatot megfelelő formában létre kell hozni” és fokozatosan fejleszteni és szilárdítani. A mainál nagyobb és vámmal biztosított piac megteremtése nélkül nem tehet se Magyarország, se Ausztria komoly lépéseket pénzügyi és gazdasági bajainak gyógyítása terén. „Nem lehet megoldani sem az államháztartási, sem a hitel, sem a valutáris, sem a szociális válságot, az egyre növekvő értelmiségi és fizikai munkanélküliséget”. Nem lehet nálunk nagyszabású birtok-evolúciót és termelés-átszervezést kezdeményezni, Ausztriában pedig iparfejlesztésre, illetve átszervezésre gondolni. Ez a megoldás anyagilag hosszú időkre biztosíthatná Ausztria létét, számunkra pedig megóvná az erőt a gazdasági elsorvadás veszedelmétől, a szociális felbomlástól s így épségben való megőrzését a jövő nagy nemzeti feladatának megoldására.

Az nem lehet vitás, hogy a tőszomszédságunkban keletkező középeurópai germán birodalom a magyar nemzet léte és függetlensége szempontjából nem kecsegtető fejlődési irány, hanem a legnagyobb mértékben aggályos és veszedelmes. Nem állítjuk azt, hogy a kisebb állam-egységek okvetetlenül elveszítik önállóságukat a nagy világpolitikai masszívumoknak közvetlen közelségében. Ez a vigasztaló, vagy enyhítő meggondolás azonban csak akkor állhat meg, ha ezek a nagyobb politikai masszívumok a szomszédságunkban élő kisebb nemzetek irányában nem érvényesítik nehézkedési erejük ellenállhatatlan nyomatékát, akár azért, mert hatalmi terjeszkedésüknek törvénye szempontjából az illető kis nép gazdasági és politikai öncélúsága közömbös, akár azért, mert az utóbbiak léte fölött más nagyhatalmi csoportoknak érdekei öröködnék, mint ahogy például nemzetközi semlegességi szerződés volt biztosítéka Belgium függetlenségének, vagy a határos nagy imperializ-

mussal egyenértékű nagyhatalmi erők nyomban akcióba lépnének, mint, teszem, Hollandia, vagy Dánia esetében. Svájcnál ez a viszony ismét másképpen alakult. Ott a nagy európai vezérfajok művelődési, gazdasági és politikai gravitációinak végződése találkozott s létesítettek ott egy semlegességi, vagy egyensúlyi állapotot, amelyen Helvetia „hó-födte bérceinek” szabadsága nyugszik ma is.

Nagy válságok és veszedelmek esetében ezek a szerződésen, vagy egyensúlyi állapoton alapuló kis nemzeti önállóságok is megrendülnek, az enyészet küszöbére sodortatnak. Belgiumon a németek átgázoltak. Hollandia és Svájc négy esztendeig voltak állig fegyverben, hogy semlegességüket megvédelmezhesék. Dánia a permanens mozgósítás rengeteg anyagi terhét volt kénytelen vállalni, hogy biztosítsa önmaga számára a be nem avatkozás szabadságát. Azonkívül, hogy ezek a kis peremállamok is, Európának nyugalmi, vagy periferikus pontjain, annyi bizonytalanságnak voltak kitéve időnként, viszonylagos stabilitásukat főképpen annak köszönhetőék, hogy egy különleges történelmi hivatás terhes kötelességei és kockázatai nélkül, úgyszólván, minden szellemi, erkölcsi és anyagi erőforrásukat saját népük, művelődésük és szociális színvonaluk emelésére fordíthatták. Az ő történetüknek is lehettek és voltak is veszedelmes periódusai. A veszedelem, a helytállás és az erőösszpontosítás permanenciája azonban nem tűri az összehasonlítás megtévesztő látszatait a magyarság állapota és az övéké között. Meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a magyarságot a maga nehéz helyzetében nem féltjük az elnémetesítés veszedelmétől.

Európa valamennyi nagy nemzete között a német az, amely a beolvasztás legcsekélyebb képességével rendelkezik más fajokkal szemben. Folytonos térvészése a régi monarchiában a szlávokkal és a magyarsággal szemben, azt bizonyítja, hogy nagyobb és szervezettebb állami erők birtokában sem tudta fenntartani régi pozícióját. A birodalom négy évtizedig kísérletezett a poseni lengyelek megtörésével és brutális beolvasztásával, a siker legkisebb nyoma nélkül. A német-osztrák vámuniótól való idegenkedésre az nem lehet komoly ok, hogy a germán masszívum majd eltíporja, vagy beolvasztja a magyar etnikumot, és hogy a magyarság népi

és faji megmaradását egy ilyen érdes, ilyen kíméletlen és hatalmas szomszédság komolyan veszélyeztetné. A német-osztrák vámunió s a keretében majd kibontakozó Anschluss reánkénzve azért komor fejlődési lehetőség, mert egyszerűsmindenkorra tönkreteszi a magyarság történelmi gondolatát a Duna völgyében, mert vazallus tényezővé alacsonyít bennünket és hogy Bethlen István gróf találó meghatározását idézzük, megfoszt minket elsőszülöttségi jogunk érvényesítésétől az őseinktől meghódított területeken. A legjobb eshetőség, ami egy német-osztrák vámunióban reánk várhat, az, hogy egy bizonyos szerény méretekre korlátozott autonómiában továbbtengődhetünk, s hogy a nagy germán tölgy árnyékában élhetjük a tormába esett fereg életmódját, olyan hűbéresi létformában, amely Germania magtárává és kaszárnájává változtatná ezeréves állami és uralmi hivatottságunk minden nemesebb ábrándját és minden reális kötelezettségét. Nem szorul tehát bővebb indokolásra és bizonyításra, hogy a vámunióval összefüggő Anschluss-mozgalmat tőlünk telhetőleg kötelességünk gátolni, vagy odázni.

TUDUNK-E BEFOLYÁST GYAKOROLNI A NAGYHATALMAK POLITIKÁJÁRA?

Kérdés, hogy olyan kisebb erőnek, mint a magyar politika, módjában és hatáskörében áll-e ilyen világtörténelmi tényezők fékezése, lassítása, vagy halasztása? Sokan azt tartják, hogy a kis népek politikai vezeterei túllépnék illetékességüket és komikus szerepre vállalkoznának, s az ilyen, az ő erőik és eszközeik arányait meghaladó események kibontakozásánál nem tehetnek mást, csak azt, hogy várnak és figyelnek, hogy az adott alkalommal a nagy tűzből ők is kikaparhassák a maguk gesztenyéjét.

Semmisem kevésbé helytálló, mint az a vélemény, hogy a kis államok vezeterei nem bírnának döntő hatást gyakorolni nagy nemzetek államférfiainak, vagy közvéleményeinek elhatározásaira. A múlt évszázadban Cavour remek, szinte utólrétegetlen példáját adta annak, hogyan lehet és miképp kell egy nagyhatalmat egy kis állam érdekei mellé ösztökélni, hogyan lehet egy legyőzött, körülkerített, széteső, leromlott kis alpesi királyságot, magának szégyenét, az idegennek nevetségét, legutóbbi (1849) kalandjának örült vakmerősége áldozatát, odaállítani, mint kívánatos szövetségest egy nagyhatalom oldalára, az utóbbinak valóságos érdekei ellenére, az utóbbinak befolyásos államférfiai határozott ellenzésére. De nem kell éppen cavouri mértékkel mérni a magunk mostani teendőit és vezéreit, hogy a hasonlót megkíséreljük. Akik Masaryk és Benes emlékiratait olvasták, azok tudják, milyen kilátástalan esélyekkel indultak ők a cseh emigráció megszervezésére, arra, hogy a csehek szeparatistikus törekvéseit a nyugati nagyhatalmak tradíciói és legjobb szándékai ellenére, az utóbbiak pártfogása alá helyezték, azaz, hogy európai kérdéssé avassák a csehszlovák egység ügyét, amit az itthoni cseh hazafiak még a háború utolsó évében is a Habsburg-monarchia keretében akartak megoldani. Lehetetlen megha-

tottság nélkül olvasni azokat a viszontagságokat, azokat a heroikus és kétségbeesett erőfeszítéseket, hogy mennyi megaláztatás, mekkora kudarc és kockázat árán tudták a cseh emigránsok Clemenceaut, Wilsont, Balfourt megnyerni a dunai monarchia szétrobbantása gondolatának, és hogy még az utolsó percekben is mekkora szorongattatásokat kellett kiállaniok, amikor Andrassy megtette az ő külön békelépését. Ne mondja senki, hogy kisebb államok vezérférfiai csak megfigyelhetnek és csak várakozhatnak az események indóházaiban.

A politikában – hogy az előbb említett nagy magyar államférfit idézzük – nem az érdekek a döntők, hanem az érdekekről való nézetek. Ha pedig így áll a dolog, akkor semmi sem természetesebb, mint az, hogy ezeket a nézeteket lehet formálni s lehet módosítani, feltéve, ha új programot és új konstrukciót tudunk adni ahelyett, amely lejárt magát, amely hitelét veszítette, amely irreálissá vált s amelynek tartósságában és szilárdságában ma már a közvetlenül érdekeltek kisded körén túl senkise bízik többé. Az osztrák-magyar kombináció, az olasz és a francia hatalmi tényezők szempontjából hosszú időkre elejét venné a pángermán alakulatnak, nélkülözhetetlen alkotóelemévé válnék az európai egyensúlynak és kiinduló pontjává a Dunavölgy végső rendezésének. A legitimizmus kérdése a magyar-osztrák viszonylatba azért kapcsolódik, mert – mondhatni – az egyetlen garanciája annak, hogy ez a magyar-osztrák gazdasági szövetség idővel ne zárkózzon a német vámunióhoz. A múlt nyár folyamán, amikor, különösen magyar, francia és olasz részről a magyar-osztrák gazdasági szövetséget ajánlották az Anschluss veszélyeinek elhárítására, a cseh propaganda Parisban azzal tette tönkre ennek a megoldásnak lehetőségét, hogy elhitetni tudta a magyar-osztrák kombinációról, hogy az voltaképp távolabbi előkészület a nagy Anschlusshoz, hogy az nem egyéb, mint egy *erweiterter Anschluss*. A Budapesten és Bécsben végrehajtandó restauráció azonban mindezeknek a francia aggodalmaknak egy csapással véget vethetne s ezzel a latin nagyhatalmak segítségével indulhatna meg a dunavölgyi komplexum rendezése.

Ha az osztrák-magyar kombináció meghiúsulása nagy,

szinte kiszámíthatatlan kalamitás is a magyarság jövője szempontjából, azért – és ezt a legvérmesebb schwarz-gelbek se állíthatják – a magyar állameszmének nem az egyedüli megtestesülési formája. A mohácsi vész óta, helyesebben a magyar királyság feldarabolása után sohase volt olyan szám-bavehető párt az országban, amely nemzetének teljes önállóságát lehetőknek s ennél fogva komolyan munkálható feladatnak tekintette volna. Egy állandó szövetség, – még pedig nem is annak diplomáciai, tehát ideiglenes formájában és rendeltetésében – létünknek olyan általánosan elismert törvénye volt, hogy előle még a legmerészebb hazafiak se zárkózhattak el. Történetíróink bizonyítják, hogy Mátyás magyar birodalmának is azért kellett gazdasági és pénzügyi tartalék és hátország gyanánt az osztrák örökös tartományok egy része, mert a nagyhatalmi állás terhe alatt a szegényebb és primitívebb Magyarország talán összeomlott volna. Mátyás idejében még negyedfélmillió magyar lakta a nagy rónákat, a dunántúli halmokat, a bánági humuszt és a hegyvidéki városokat, körülbelül annyi, mint amekkora lélekszámmal lépte át Anglia az újkor küszöbét. A szatmári béke után a török és német dúlások és öldöklések következtében a magyarság népi ereje akkora veszteségeket szenvedett vérben és vagyonban, hogy az utána következő században fajunknak pusztán életani tengődése, mint történelmi szükségesség jelentkezett azzal a következménnyel, hogy állami és hatalmi céljaink elhomályosultak és lassú sorvadásnak indult a kuruc erőfeszítések következtében valahogy megőrzött politikai birtokállományunk is. Ha a múlt század negyvenes éveiben megint elértük, sőt túl is haladtuk a Mátyás-féle magyar birodalom lélekszámát, az nemzeti és faji propagatív és rekonstruktív erőinknek olyan csodáját bizonyította, amellyel újból visszacserezhettük történelmi hivatottságunknak hatalmi zálogait is. Ez a roppant bőségű termő és beolvasztó erő tette lehetővé a Negyvenkilenc bámulatos katonai tényeit s adta meg Kossuth isteni optimizmusának alapfeltételeit, azt a bátorságot, hogy kihívhatta mérkőzésre nemcsak a monarchia túlsó felét, nemcsak az uralkodóházat és a nemzetiségek egy részét, hanem provokálni merészelte az orosz beavatkozást is. Valóban a magyar erő íjját Kossuth a megpattanásig feszítette meg.

Ez az erő elegendőnek látszott arra, hogy megállítsa, vagy visszaverje az abszolutizmus és a beolvasztó kísérletek tényeit. Mihelyt azonban a monarchia szétrobbantásának és megsemmisítésének végletéig ösztönözte és hajszolta a nemzeti önvédelem hevenyészett erő kifejtésének reális készségeit és lehetőségeit, a magyar önállóság gályája olyan szirtekbe ütközött, amelyeken össze kellett zúzódnia.

Az emigrációban az utópiákról álmódzó nagy politikai költőből hűvösen számító réalpolitikus letto Azt hirdette, hogy ne adjunk semmit a poéta képzeletére, aki azért fohászodott, hogy „a magyart a félvilág uralja”. Azt írta Kossuth, hogy csak vak „vagy rövidlátó antidiluvianus táblabíró remélheti, miszerint külsegély nélkül is belerázhatná” a magyart a függetlenségbe, s lehetetlennek tartotta, hogy „a magyar institúció annyira konszolidálható az általa javasolt szövetség” (dunai konföderáció) nélkül. „Nem látom lehetőségét – írta – hogy Magyarország el ne sülyedjen, vagy csorbát ne szenvedjen a konföderáció nélkül”, amelynek híján „országunk csak vegetálhat, mint másod-, vagy harmadrangú hatalom”. A magyar függetlenség nagy álmodója is megérkezett tehát a Bercsényi-féle „darabolt garádicsához”, ahhoz a borús sejtelemhez, amelynek a nagyszombati béketárgyalások alkalmával a kuruc fővezér eképp adott hangot a fejedelemhez írt levelében: „Olyan Nagyságod, mint a paradicsommadár: nagyok a szárnyai és kicsiny a corpusza”. Ha tehát a magyar függetlenség legelszántabb és legönzetlenebb harcosai így mérték le a maguk lelkiismeretében a magyar sors kényszerűségének minden révedezéstől ment realitását, akkor hát mi a különbség köztük és azok között, akik más utakon, más eszközökkel, más formában, más égtáj felé keresték a magyar glóbus helyét az európai égitestek kozmikus kerítésében?

A különbség az, hogy Kossuth ott kereste a szövetséget, ahol nekünk támogatást kell nyújtanunk, nem pedig kérnünk, s ahol – ha támogatást találnánk – a haza földjével kell érte fizetnünk, s azonkívül kezességet vállalnunk olyan veszedelmek elhárításáért, amelyekben csak közvetve vagyunk érdekelve. Az új dunai konföderáció, még ha irányító és döntő szerepünk elvitathatatlan lenne is benne, – pedig

ez ma nagyon is kétséges, – a déli és keleti szomszédok társaságában azt jelentené számukra, hogy életbiztosítást vállaljunk értük például a Dnyeszter-határ erejéig, vagy a macedón s az adriai kérdés status quo-jában, minek fejében ők kegyesek továbbra is szőrös mancsukban megtartani elrablott területeinket, árnyalati határkiigazítások esetleges feltételei mellett. Ezzel szemben reánk hárulna az a kötelesség, hogy az ő javukra is útját álljuk a pángermán áradatnak, egy összetákolts és hamarosan szétmálló föderatív rendszerrel, holott ugyanakkor ők az ortodox vallás nagy lelki- és szellemi összekötő erőivel akkor bocsátják áruba a mi nemzeti és állami hivatásunk örökségét és birtokát az orosz eszmének, amikor ennek újabb vonzó- vagy ütőképessége éri őket. Ezzel szemben Ausztria mai ereje egyelőre elegendő arra, hogy velünk együtt életképes gazdasági és politikai védőtestet alkosson, de sose lesz többé elég hatalom arra, hogy minket elnyomjon. Ne feledjük el végtére azt sem, hogy a keleti áramlat a mi politikánkban többnyire csak percnyi szükség szülöttje volt, megszakadt szívű magyar államférfiak tragikus kényszerhelyzete, egy neme a korlátolt beszámíthatóságnak, a német ellen való védekezés ép ösztöniségének komor elborulása, olyan kalandok sorozata, amelyek a szlávva és ortodoxszá vált Kelettel akarták felújítani az erdélyi fejedelmek viszonyát a törökhöz, azzal a szörnyű rezignációval, hogy nemzetiségeink és területeink nagyrészét engedjük át azoknak, akik sokkal inkább vannak reánk utalva, mint mi öreájuk. Az a magyar államférfi, aki ilyen államszövetség konstruálására pocskélná saját szellemi erejét és a magyarság megmaradt hatalmát, századokra, sőt talán örök időkre ráhengerítené nemzetünk elsőszülöttségi jogának dunavölgyi kriptájára a Kárpátok sziklatömbjeit.

Ha pedig Kossuth látomásaiban is elhalaványodott a magyar függetlenség és nemzeti királyság üstököse, s ha a legintranzigensebb függetlenségek is, a kondominium, vagy a konföderáció bizonyos alakjában látták biztosíthatónak fajunk és nemzetünk jövőjét és hatalmi misszióját, akkor nincs más hátra, minthogy mi is úgy tekintsünk erre a függetlenségi és nemzeti királyságra, mint Nagy Károly vitézei Roland lovára, Rosinatera, amelynek csak egy hibája volt, az, hogy

semmi élet se volt benne. Szakítsunk a magyar múltból is kísértő kuruc és labanc árnyak szuggesztíóival. Temessük el őket, mint olyan jelszavak vázait, amelyek túléltek magukat. Tudjuk, hogy a Habsburg-királyok hibáiból a legutolsó időpontig a kuruc szellem uralkodott a nemzet lelke fölött. Széchenyi az Adó és Két Garas című munkájában azt írta, hogy a kurucok eljárása a múltban bizonyos daccal járt, míg a labancok a szolgaság felé hajoltak. S ha a kuruc dac néha elkerülhető harcokat provokált is, ha néha veszélyes összekoccanásokat idézett is elő, másfelől attól kellett tartani, hogy a labancok szervilizmusa szolgaságot és nemzeti aléltságot von maga után. Széchenyi azt mondta, hogy a kurucok gyakran csak a betűt látták, a paragrafust, csupán azt, hogy jog szerint milyennek kellene lennie az uralkodó többi országaihoz való viszonyunknak, de nem vették észre tényleges helyzetünket s nem akartak hozzá alkalmazkodni, holott a labancok a valóságos életet nézték, amely provinciális jellegű volt, nem pedig azt, amit a Corpus Juris hirdetett s ezért úgy is viselkedtek és cselekedtek, mintha valóságos provincia is lennének.

Ma többé ezek az ellentétek nem oszthatják meg történelmi hivatottságunk visszaszerzésének aspirációit. Ha tisztában vagyunk azzal, hogy egymagunk nem szerezhethjük vissza létünk és hatalmunk anyagi föltételeit a Duna völgyében, akkor meg kell barátkoznunk valamilyen formában a közösség gondolatával, még pedig olyan állammal és olyan nemzettel, amely pozitív és negatív irányban egyaránt alkalmas arra, hogy hatalmi elhelyezkedésünk állandóságát és fenntartását biztosítsa. Ha az osztrák néppel szövetezünk, nemcsak az a hasznunk származik ebből a közösségből, hogy elvontuk a germán masszívumtól, hanem az is, hogy a közösen fölismert dunai érdekek ápolása nevében támogatja a magyarság hatalmi gondolatát anélkül, hogy ezért a szövetségért olyan árat kellene fizetnünk, aminőt Mefisztó kért Fausttól, amikor felruházta őt az ifjúság, a tudás és a hatalom csodájával.

Ennek az újabb, termékenyebb magyar külpolitikai orientációnak első feladatául az jutna, hogy megvalósítsa a magyar-osztrák gazdasági közeledést, azt együttműködésé,

majd szorosabb szövetséggé fejlessze. Több oldalról ismételtlen figyelmeztették is azokat, akik ebben az irányban gondolkodnak és írnak, hogy ne foglalkozzanak a magyar-osztrák gazdasági közösség előkészítésének kérdéseivel, mert ha Magyarországról a kelletténél jobban firtatják, túlbuzgóságunkkal többet ártunk az ügynek, mint használunk. Még egy volt pénzügyminiszter is, akiben – úglátszik – hajdani közösüges hagyományai és emlékei nem aludtak ki egészen, azt mondta, hogy már taktikai szempontból is több óvatosságot illenék tanúsítani a magyar-osztrák közeledéssel szemben és abba kellene hagyni az egyoldalú érvelést és unszolást, amit a túlsó partról annyira gyér és félénk visszhangok viszonoznak. Ne tolakodjunk és ne essünk a meghallgatatlan udvarló komikus szerepébe. Még előbb-utóbb kiszül, mekkora életszükséglete a magyar gazdasági életnek az osztrák piac visszahódítása, holott Hegyeshalmon túl semmi jele és nesze se mutatkozik annak, hogy ők is épp oly sóvárgó vágyakozással tekintenének a régi frigy helyreállítása felé. Ezek a magyar Beschwichtigungshofratok, akik a széltől is szeretnék óvni a magyar-osztrák gazdasági szövetség kis pólyásmagzatát, bizonyára meg vannak győződve arról, hogy az osztrákok a mi írásainkból és szavainkból értesülnek a magyar mezőgazdaság válságáról, következésképpen majdnem hogy államtitkot szolgáltatunk ki, amikor a magyar gazdasági élet pusztulásának halálhörgéseit visszük az európai nyilvánosság elé. Különben is – így okoskodnak a régi közösüges korszak politikai módszereinek vén szajkói, – ha mi sürgetjük, mi tartjuk napirenden, mi munkáljuk ki a magyar-osztrák gazdasági közösség kérdéseit, az üzleti kölcsönösség és egymásrautaltság elhomályosíthatatlan ténye ellenére, hátrányosabb és inferiorisabb helyzetbe jutunk a tárgyi alkudozásoknál, mint ahogy sohase vitatható el annak a félnek taktikai felsőbbsege, aki hallgatásba burkolózik, aki hidegvérrel vár és nem mutogatja kártyáit izgatottabb partnerének. Ha az osztrákok némák és úgy viselkednek, mintha nem értenének a mi beszédünkől, hát akkor lépünk hátrább mi is és mélyedünk el eg-y patience-játszmába, amíg valaki, egy érdektelen, vagy érdekelt harmadik beavatkozása mindkettőnket fölrezzent majd egymás köldökének szemléletéből.

Nem bírjuk és nem akarjuk követni ezeket az elavult helyzetünkkel és problémánkkal annyira ellenkező politikai szenilitásokat. Elismerjük, hogy van valami gonosz történelmi humor abban, amikor célkitűzéseink élére a magyar-osztrák gazdasági egyesülés eszméjét iktatjuk, hiszen 1918 novemberében széles ez óhazában nem akadt olyan hatvanhetes, aki a forradalom egyetlen népszerű vívmánya gyanánt ne üdvözölte volna az osztrák kapcsolatok felbomlását. Kétségkívül van valami keserű abszurdum abban, hogy ma mi kívánjuk ezeknek a kapcsolatoknak elsőfokon gazdasági vonatkozásokban való felújítását, akik négyszáz évet töltöttünk el az ausztriai kapcsolat elleni engesztelhetetlen küzdelemben, s hogy mindig mi voltunk, akik e kapcsolat lazítását, vagy felbontását akaruk, s mindig Ausztria volt az, amely a négyszázéves vegyes házasság fenntartása felett örködött. Most viszont mi nyújtjuk ki kezünket az osztrák sógor felé, aki baráti ömlengéseinkkel szemben szemlátomást oly feltűnő tartózkodást, majdnem fagyos közönyt tanúsít. Mintha Dante költői látomásainak egyike teljesedett volna be kettőnknek sajtáságos viszonyfordulatában. Dante elbeszélte, minő sajtáságos küzdelemnek volt látója egy kígyó és egy emberi alak között. Miután egymást kegyetlenül össze-vissza harapdálták, a két ellenség egyszerre meredten állt egymással szemben. Nagy felhő borította el őket és ekkor csodálatos átalakulás kezdődött. Mindkettő ellenfelének formáját kezdte felolteni. A kígyó farka két lábszárrá vált szét s az ember két lába kígyófarkká fonódott össze. A kígyó testéből karok és kezek nyúltak ki s az emberi tagok a derékba olvadtak. Végre a kígyó felállt, mint egy ember és megszólalt, az emberi alak pedig hasra esett, mint a kígyó és sziszegve csúszott tovább.

Ismételjük, kétségkívül a történelmi erők tragikus játékának látszik, amikor az ősi magyar rebellió, a magyar függetlenségi eszme, históriánk négy évszázadának dicsőséges poézise és tartalma, óhajtozik olyan kapcsolatok és vonatkozások után, amelyeknek reálpolitikai igáját annakidején csak a tények kényszere által vettük nyakunkba. Ez a reálpolitika ma sokkal parancsolóbb hatalom, mint volt bármikor. Ez a reálpolitika azonban ma egyszersmind a legszárnyalóbb nemzeti politika is, ha ugyan hiszünk még a magunk európai hi-

vatásában és szerepében a Dunavölgyben. Ha nem mondtunk le arról, hogy tradícióink igazoltsága és erőink hivatottsága jogán minket illet a Dunavölgy rendezésének terhes kötelessége, ha napjainkig ható érvennyel bír az igazság, hogy a magyar hatalmi gondolat valósulása nélkül nincs rend, nincs jólét, nincs egyensúly és nincs gazdasági virulás a Kárpátok falain belül: akkor elsősorban nekünk kell törődnünk, nekünk kell a kezdeményezés merész kötelességét megragadnunk, hogy – úgy mondjuk – politikailag nekünk kell kimmunkálnunk hatalmi eszméknek restaurálását, anélkül, hogy más népek és más nemzetek jogát a legkisebb mértékben is csorbítanók.

Nem mi voltunk-e a múltban is, akik időnként bizonyos egyensúlyi és megoldási formát létesítettünk a Habsburgok hajdani birodalmának területén? Nem a magyar faj államépítő géniusza gyúrte-e le az uralkodóháznak centralisztikus, vagy föderalisztikus kísérleteit, amelyek a magyar állami gondolat ignorálásával, vagy tagadásával akarták nyugvóponttra juttatni a dunai népek véres versengéseit? Csak a hagyományos osztrák pesszimizmus, amely mindig külföldi tényezők és idegen tekintélyek gyámolításában és nem a monarchia szerves erőinek kifejtésében kereste a dunai probléma átmeneti megoldásait, zárkózott el makacs rövidlátásában addig-ameddig a magyar javaslatok és eszmék elől, mikor maga mellett érezte a dinasztikus öncélúságot. Végül is nem a magyar államférfiak találták-e meg a dunai komplexum rendezésének legmaradandóbb és viszonylag legtökéletesebb formáját a dualizmusban? Nem a magyar politikai szellem adta-e vissza a kormánypálcát 1867-ben az ausztriai németeknek, anélkül, hogy ez a különben rokonszenves törzs egy parányival is hozzájárult volna a kiegyezési forma kreációjához? Ha pedig a dolog így állt a múltban, pusztán taktikai látzatoknak esetleges hátrányaiért lemondjunk most arról, hogy újból mi törjük a fejünket egy olyan mű létesítésén, amelyben fajunk a maga egyedülálló történelmi hivatását szolgálhatja és amelyben a keleti németeknek újból visszaadjuk a maga ősi művelődési és gazdasági misszióját a Duna völgyében?

Ne gátoltassuk és ne zavartassuk magunkat azzal a meg-

gondolással, hogy Ausztria részéről a mi kezdeményezésünkre nem következett el nyomban az a rezonancia, ami munkánk folytatására bátoríthatna. Ha nem is vesszük e ponton figyelembe a hagyományos osztrák kislelküségét és filiszterséget> még akkor is föl kell tennünk magunkban a kérdést: várhatjuk-e Ausztria részéről tüstént a lelkesítő és konzonáns visszhangokat, amikor az csak most kezd kibontakozni az Anschluss-hullámból, amibe a gazdasági kétségbeesés, a faji közösség, s nem utolsó sorban a magyar konszolidáció külpolitikájának végzetes közönye sodorta? A magyar-osztrák gazdasági szövetség eszméjét tehát elsősorban nekünk kell kiérlelnünk és kiérvelnünk. A hatvanhetes kiegyezést egy évtizedes publicisztikai és politikai propaganda készítette elő, amelyben a magyar szellem legjava erői közreműködtek, mérköztek meg egymással és tisztázták az eszméket és a fogalmakat. Ma ilyen hosszadalmas érlelő munkára talán nincs is szükség. A két egymásra utalt félnek gazdasági, szociális és politikai elnyomorodása siettetni az iramot és gyorsíthatja az eredmény kifejlődését. Ennek feltétele azonban az, ha beszélünk róla, ha napirenden tartjuk, ha mindenféle szempontból megvilágítjuk a kérdéseknek és az érdekeknek azt a bonyolult szövődményét, amelynek helyes és bátor megoldásától függ nemcsak kettőnknek, hanem a többi dunai népnek jóléte, szilárdabb életformája és nagyobb vonalú jövője is.

A magyar legitimizmusnak páratlan esélye az, hogy ma a külpolitikai konstellációkon kívül, éppen a magyar-osztrák gazdasági relációk megteremtésével, gazdasági, szociális és népjóléti programmal jöhet. Amíg az új nemzedék talán hideg közönnyel viszonozza azokat az alkotmányjogi eszméket, amelyekért régebben még bölcs és megállapodott értelmű táblabírák is kiásták rozsdás csatabárdjaikat a földből, s amelyekért gyakran messzetekintő magyar államférfiak is leakasztották az ősi f ringiát a szegről: addig a külpolitikai, népjóléti, szociális és gazdasági programot tartalmazó restauráció megértetése és népszerűsítése sokkal inkább sikerülhet, mintha a királykérdés a maga Biedermeier-jogfolytonosságai mezében jelentkeznék csupán.

A LEGITIMIZMUS ESÉLYEI

Ha a magyar restaurációs mozgalom ezzel a programmal szövetségbe tudja vonni a nagy tömegek szociális és gazdasági érdekeit, akkor valódi tömegmozgalommá szélesedhetik és a sürgősen megoldandó aktuális politikai problémák sorában léphet elő. Annak ellenére, hogy a jogfolytonosság és a magyar szentkorona eszméje mély történelmi medret árkolt minden demokratikus, sőt radikális lehetőség számára is, a legitimista mozgalomnak be kell hoznia ama mulasztását, amellyel elfelejtette kiaknázni azokat a népies és demokratikus erőforrásokat, amelyeknek élővizei nélkül a legősibb gyökerű presztízse is elfonnyadnak, vagy üvegházi növényekké csenevésznednek. A legitimizmus – igaz – ma is ott lebeg minden politikai párt, minden világnézet és minden elvi szekta fölött, mint a Genezisben az Úr lelke a vizek fölött. A dolog természeténél fogva egyik párttal se azonosíthatta magát, hogy ne kelljen szenvednie a valóság durva érintésétől, de viszont egyik párttól se kaphatott semmit sem. A jogfolytonosság kétségkívül minden párt felé számíthat jóakarató emberekre, de seholse érezheti maga mögött a nagy tömegerőknek és a nagy tömegérdekeknek odaadó készségét és lelkes helytállását, miután nemcsak a napi politikában jelentette ki érdektelenségét, hanem diszkréten kivonta magát a széles néprétegek megszervezésének, vagy, ami egyre megy, e nagy tömegérdekekkel való azonosulásnak kötelességei alól. A legitimista eszmének annyit mégis okulnia kellett volna a múltból, hogy az a kert, amelynek virágait levágták, nincs többé, holott a lekaszált rét dúsabban ontja az új hajtásokat, mint annakelőtte. A magyar legitimizmus tartozik tudni arról, hogy csupán egy nagy demokratikus mozgalommal való szövetkezés és nagy gazdasági érdekekkel való azonosulás gyűrheti le azokat az érzelmi akadályokat, amelyeket a Habsburg-házzal szemben évszázados nemzeti hagyományok építettek.

Az érzelmi elemekkel csodálatosképpen azok handa-bandáznak a restauráció ellen, akik legott a leghidegebbvéru reálpolitikus szenvtelenségét színlelik, ha az utódállamokkal való gazdasági közeledés és együttműködés jelszavait hangoztatják a status quo alapján s akik Benes útmutatása szerint depolitizálni akarják a legnagyobb politikát: a gazdasági kérdések rendezését. Nekik még mindig fájnak a Habsburgok által ütött régi sebek, de – úgy látszik – legkevésbé se fájnak azok a friss, örökké vérző sebek, amelyeket azok ütnek rajtunk napról-napra, akikkel a depolitizálás nevében együttműködni akarnak. A múltra nézve érzelmi és sérelmi politikát követelnek, a jelenre a leggyászosabb megalkuvásnak úgynevezett érdekpolitikáját. Megszűrik a szűnyogot és lenyelik a tevét. Egy ma már csak emlékként sajgó fájdalmat hazudnak, hogy elfelejtették az igazi, mély és nagy fájdalmat. Gyűlöltté vagy ellenszenvesse teszik a legitimizmust, hogy annál forróbb szerelemmel borulhassanak új barátaik nyakába, akik tizenhárom év óta több csapást zúdítottak reánk, minit a Habsburgok négyszázesztendősi uralma akkor, amikor azt hitték, hogy ki lehet és ki kell irtani a magyar nemzetet. Itt az ideje, hogy a magyar legitimizmus, ha van még benne életerő, leszámoljon ezzel a százalmas vagy nagyon is célzatos új-fajta kuruc szélhámos-sággal. A magyar jogfolytonosságnak, ha komolyan számít rá, hogy a jelszavak felhőzetéből reálpolitikai csapadékká válik, most kell elindulnia azon a tündöklő pályán, amely mély és eltörölhetetlen sávot fog égetni a magyar história lapjain.

Nyomatott
Pápai Ernő műintézetében Budapest